Kun. Dr. S. GRUODIS, S.J.

ATSIMINIMAI

BALNINKAI, 1980

Išleido Jadvyga ir Petras Gruodžiai

Spaudė M. Morkūno spaustuvė
500 egz.

Chicago, Illinois
1992 m.

LEIDĖJO ŽODIS

Visas a.a. prof. dr. kun. Stanislovo Gruodžio, S.J. gyvenimas buvo paaukotas Dievo garbei, artimo bei Tėvynės meilei, jaunimo auklėjimui, ypač pašaukimo į kunigystę puoselėjimui ir ugdymui naujų kunigų, kurių labai trūko ir trūksta Nepriklausomoje Lietuvoje. Gaila, kad jo gyvenimo sąlygos, ypač 40 metų tremtis ir sunkios ligos bei bolševikų persekiojimai, labai paralyžuodavo jo kūrybinį darbą.

Per antrą bolševikmetį, 1949 metais kovo-balandžio mėn., jau būdamas pašalintas iš visų einamųjų pareigų ir ištremtas iš Kauno, a.a. kun. Stanislovas Gruodis labai sunkiai susirgo širdies infarktu. Vyskupijos valdytojas kanauninkas J. Stankevičius, tėvas Jurgis Smilgevičius, S.J. ir pats ligonis prašė medicinos seselės Elenos Šimokaitės, kuri tuo laiku dirbo Kauno miesto pirmoje poliklinikoje medicinos seserimi, rūpintis a.a. kun. Stanislovo Gruodžio globa ir sveikata. Seselė sutiko ir per visą jo tremties laikotarpį, iki paskutinio jo gyvenimo atodūsio, rūpinosi juomi, užmiršdama save ir ne kartą save statydama į pavojų. Už tai kun. Stanislovas Gruodis buvo labai dėkingas seselei ir savo maldose prašė Dievo atlyginti jai malonėmis. Per visą savo tremties gyvenimą jis turėjo labai gerą atmintį, sveiką protavimą, gerą klausą ir regėjimą. Niekad nesiskundė skausmais, nors nuo ilgo gulėjimo lovoje turėjo jau nuogulas.

Gyvendamas Balninkuose, 1985 metais kovo mėn. gavo leidimą grįžti į Kauną. Tuo metu jis labai sunkiai sirgo ir tik po 7 mėn. galėjo pasinaudoti tuo leidimu. Šia

proga nuoširdžiai dėkojame Jo Ekselencijai vyskupui Liudvikui Paviloniui, kun. Jonui Danylai, S.J. ir kitiems kunigams, kurių paslaugomis a.a. kun. Stanislovas Gruodis buvo perkeltas iš Balnininkų į Kauną ir apgyvendintas Šv. Antano parapijoje kaip altarista. Čia gyvendamas, jis kiek atsigavo, bet dar buvo silpnas.

1990 metais jis vėl labai sunkiai susirgo ir iš tos ligos nepagijo. Tų metų lapkričio mėn. pirmoji diena buvo jo paskutinė gyvenimo diena.

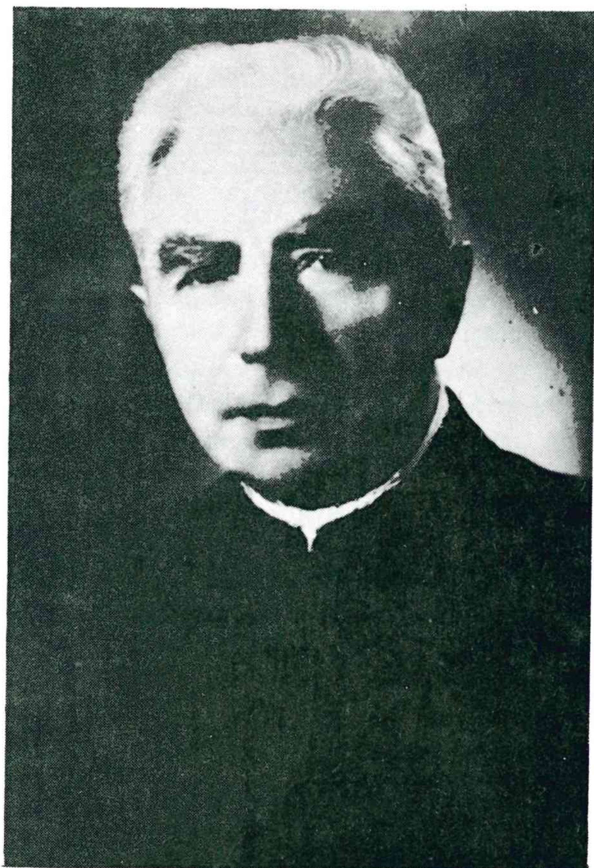
Prieš mirtį jis prašė seselės uždėti ant kaklo medalikėlį, gautą iš motinos, pranešė, kada uždegti žvakę ir palaiminti jį jo vienuoliško įžado kryžiumi. Mirdamas pasakė: „Mylėkite Kristų ir Švenčiausiąją Mergelę Mariją". Tai yra jo testamentiniai žodžiai. 17 val. ir 50 min. kun. S. Gruodis apleido šį pasaulį. Viešpatie, suteik jam Amžiną Ramybę!

Buvo pašarvotas Šv. Antano bažnyčioje. Laidojimo pamaldose ir apeigose dalyvavo labai daug žmonių, Lietuvos vyskupai ir apie 70 kunigų, kurių tarpe daug jo buvusių mokinių-kunigų. Celebratines šv. Mišias laikė Jo Eminencija kardinolas Vincentas Sladkevičius, asistuojamas vyskupų. Savo pamoksle kardinolas pasakė: „Tėvas Gruodis buvo ir yra mūsų tautos švyturys, kuris kiekvieną švietė savo kilnia širdimi, gerumu, išmintimi, savo taktu, savo šventu gyvenimu ir tikra krikščioniška meile kiekvienam žmogui".

Buvo palaidotas lapkričio mėn. 5 d. Petrašiūnų kapinėse, lietuvių jėzuitų sekcijoje.

Nuoširdžiai dėkojame medicinos seselei Elenai Šimokaitei už visokeriopą rūpestį, Danutei Bindokienei už kalbos patikrinimą ir dr. Mykolui Morkūnui už knygos *„Atsiminimai"* išspausdinimą.

Brolis Petras ir Jadvyga Gruodžiai

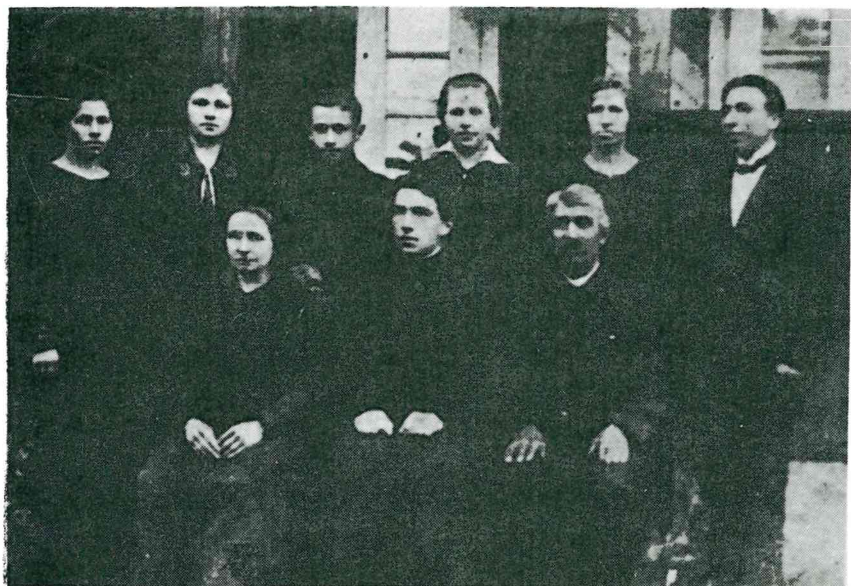

Prof. dr. kun. Stanislovas Gruodis, S.J.
1896-II-12 — 1990-XI-1

PRATARMĖ

Kartą jaunieji mano bičiuliai kreipėsi į mane, prašydami parašyti atsiminimus iš mano gyvenimo. Bandžiau teisintis, kad metai ne tie ir daug kas jau yra iškritę iš atminties. Bet bičiuliai nesiliovė kartoję savo prašymo. Girdi, pakaksią ir tiek, kiek dar yra likę atmintyje iš tokio netrumpo gyvenimėlio. Šio prašymo paskatintas, paėmiau plunksną į rankas. Rezultatas: kukli apybraiža — „Atsiminimai". Skaitykite, mieli Bičiuliai! Tepadeda jie geriau pažinti ne tiek mano asmeninį gyvenimą, kiek permainingą mūsų Bažnyčios ir tautos gyvenimą iš to laikotarpio, kuriame man teko aktyviai dalyvauti.

Autorius

GRUODŽIŲ ŠEIMA

Pirmoje eilėje iš kairės: motina Kazimira, kunigas Stanislovas, ***tėvas Pranas***
Antroje eilėje iš kairės: Ona, Elena, Petras, Bronė, Marytė, Pranciškus. Dar gyvena: Elena (sesuo Benigna) ir Petras

KŪDIKYSTĖ IR VAIKYSTĖ (1896—1907)

Gimiau 1896 m. vasario 12 dieną Bagužiškių kaime, Pabaisko parapijoje. Metrikuose pažymėta 13 gimimo diena, bet mano tėvelių liudijimu, tai mano krikšto tėvelių klaida.

Mano tėvelis — Pranas Gruodis — buvo vienas šviesesnių minėto kaimo gyventojų. Mamytė — Kazimiera Gilytė — buvo kilusi iš Mielionių kaimo, Pašilės parapijos. Abu tėveliai buvo giliai religingi, todėl savo vaikus stengėsi auklėti irgi religinėje dvasioje. Šeimoje aš buvau pirmgimis. Turėjau keturis brolius: Praną, Joną, Petrą, Juozą, ir keturias seseris — Marytę, Onutę, Elytę ir Bronę. Broliai Jonas ir Juozas mirė kūdikystėje. Sesuo Onutė mirė jaunystėje. Visi kiti, ačiū Dievui, dar esame gyvi.

Pirmai šv. Komunijai mane paruošė pati mamytė, o pabaigė ruošti tuometinis Pabaisko klebonas Dirgėla. Deja, ši šventė mano sieloje nepaliko gilesnio įspūdžio. Galimas daiktas, kad prie to prisidėjo seno klebono nesugebėjimas surasti jautresnį žodį jaunai vaiko sielai. O gal ir slogi to meto atmosfera, kurioje teko gyventi. Jokio laikraščio, jokios organizacijos. Vienintelė jaunimui pramoga — lėkštos „vakaruškos". Negalėjo pagyvinti jaunimo dvasinio gyvenimo ir bažnyčia,

kurioje mano laikais beveik visos pamaldos buvo atliekamos lenkiškai, nors parapijos kaimai daugiausia buvo lietuviški. Ypač nepavydėtina buvo mažų piemenėlių padėtis, su kuriais ir man teko ganyti tėvelių galvijus. Gerai, jeigu kuriais metais kaimas sugebėdavo pasamdyti kerdžių. Jis sulaikydavo piemenų palaidūnų išdykavimus. Bet jeigu tokio kerdžiaus nebūdavo ir jeigu piemenėlių tarpe atsirasdavo patvirkęs paauglys, tada keiksmams, blevyzgoms ir kitiems bjauriems dalykams nebuvo galo. Šiomis šlykštynėmis buvo nuodijamos mažų berniukų ir mergaičių sielos jau nuo pat mažens. Padėtis kiek pagerėjo, kai po metų kitų bažnyčioje buvo įvestos lietuviškos pamaldos ir vienas po kito paskirti lietuviai vikarai, kurie pradėjo rūpintis jaunimo, o sykiu ir vaikų, pastoracija. Bet tuomet manęs jau nebebuvo gimtajame kaime.

Vaikystėje gilesnį įspūdį man paliko 1905 m. neramumai. Žinoma, aš tuomet buvau dar vaikas, todėl aktyviai dar niekur nedalyvavau. Bet labai smalsiai klausydavau suaugusių žmonių kalbų apie vienur kitur suorganizuotus mitingus, apie proklamacijų platinimą, apie monopolių daužymą, apie raginimą vyti iš Lietuvos rusų valdininkus ir apie tariamus ženklus ant dangaus prieš rusų-japonų karą.

Bėgo metai. Nors tėveliai man nieko nesakė, jaučiau, kad jie labai norėtų mane matyti kunigu. Tam tikslui tėveliai pradėjo galvoti leisti mane į mokslus. Artimiausia pradžios mokykla buvo Pabaisko miestelyje. Į ją buvau priimtas, rodos, 1905 m. Nors mokytojas buvo lietuvis žemaitis, bet viskas čia buvo dėstoma rusiškai. Šios kalbos aš nemokėjau, todėl pradžia buvo labai sunki. Šiek tiek geriau sekėsi skaičiuoti. Reikia pasakyti, kad šios mokyklos aš nebaigiau. Tėveliai panorėjo, kad stočiau į Ukmergės miesto keturklasę mokyklą.

UKMERGĖ (1907—1911)

Stojant reikėjo laikyti egzaminus. Sunkiausias dalykas man buvo rusų kalba. Mokytojas, norėdamas sužinoti, kiek aš šios kalbos moku, padiktavo parašyti tokį sakinį: „V derevne Volki cerkov sjeli". Jei aš būčiau parašęs žodį Volki didžiąja raide, tai sakinys turėtų tikrąją prasmę: „Sodžiuje, kuris vadinasi Volki, cerkvė yra padaryta iš eglės". Parašius gi mažąja raide, gaunasi nesąmonė: „Sodžiuje vilkai suėdė cerkvę". Aš nesvyruodamas parašiau mažąja raide ir tuo pademonstravau rusų kalbos nemokėjimą. Laimei kiti dalykai geriau sekėsi, todėl vargais negalais visgi buvau priimtas į pirmąją klasę.

Šioje mokykloje mokiausi ketverius metus: nuo 1907 iki 1911 m. Mokinių sąstatas joje buvo labai margas. Daugiausia mokėsi miesto gyventojų vaikai. O kadangi anuomet Ukmergės gyventojų daugumą sudarė žydai, todėl ir mokinių tarpe dominavo žydukai ir žydaitės.

Mano laikais katalikų jau nebevertė eiti į cerkvę pamaldoms, bet užtat buvo jaučiama stipri rusifikacijos tendencija. Viskas buvo dėstoma rusiškai. Kur reikia ir kur nereikia buvo į padanges keliami rusų tautos nuopelnai ir tariamieji rusų kariuomenės žygdarbiai, užkariaujant kitas tautas. Lietuvos vardas stengtasi iš viso neminėti: ji buvo virtusi tik Rusijos valstybės vakarų kraštu.

Taip pat buvo stipriai jaučiama antra tendencija: ištikimybės rusų carui skiepijimas. Mokyklos vedėjas (Trusov) buvo prastas mokytojas: užuot dėstęs savo pamokas, jis paprasčiausiai jas skaitydavo — ir tai labai nuobodžiai — iš vadovėlio. Bet užtai jis buvo aukščiausio laipsnio monarchistas. Jei įmanytų, tai carui visus padus išbučiuotų! Jis visur stengėsi pabrėžti

caro autoritetą ir reikalavo, kad mokiniai carą laikytų didžiausia šventinybe.

Mokiniai jautė šį vedėjo uolumą. Kai kada padykę miesčioniukai sugalvodavo „pagrajyti jam ant nervų". Repeticijų metu, kai buvo mokomasi giedoti rusų valstybinį himną „Boža caria chrani", jie taip supainiodavo žodžius, kad skambėdavo „Bože caria choroni" — „Dieve, laidok carą!" Vedėjas — jis gi ir choro vedėjas — apstulbdavo. Atsipeikėjęs griebdavo išdykėlį už pakarpos ir triukšmingai grūsdavo pro duris, rėkdamas: „Ach ti pakostj! Ja tebe pokažu, choroni!"

Šioje mokykloje aš išbuvau ketverius metus. Nors baigiau su pagyrimu, bet žinių iš jos išsinešiau mažai, nes mokslas buvo gana žemo lygio. Laimėjau tik tiek, kad pramokau rusų kalbos, kurios anksčiau nemokėjau.

Jaunuoliai, baigę šią mokyklą, dažniausiai stodavo į įvairias specialias mokyklas. Kiti, pasimokę kokį pusmetį lotynų kalbos ir išlaikę egzaminus į vaistininko padėjėjus, stodavo į kunigų seminariją. Šiuo keliu kaip tik pasuko mano klasės draugai Feliksas Kapočius ir Stasys Žulys. Aš nepasukau šia kryptimi, nes mane paviliojo, tuo metu įsisteigusi, Ukmergės miesto gimnazija. Kadangi mokslas man gerai sekėsi, tėveliai per daug nesipriešino šiam mano sumanymui. Tik juos kiek baidė per didelis mokestis už mokslą. Jei miesto mokykloje reikėjo mokėti metams dešimt caro rublių, tai gimnazijoje — 150 rublių! Anais laikais tai buvo gana dideli pinigai. Pakanka prisiminti, kad už gerą karvę anuomet mokėdavo tik 50-60 rublių, o už gerą arklį — 100 rublių. Tėvelius anuomet dar vargino įvairios skolos, kurios atsirado, perkant mamytės ūkį Mielionyse, į kurį tėveliai ir persikraustė gyventi. Tik pasitarę ir pasvyravę, jie visgi sutiko mane leisti mokytis į Ukmergės gimnaziją.

UKMERGĖS GIMNAZIJA (1911—1915)

Miesto mokykloje lotynų kalbos nebuvo, todėl teko jos privačiai pasimokyti per vasaros atostogas. Dėl tos priežasties aš įstojau tik į ketvirtą gimnazijos klasę. Čia sąlygos mokytis buvo žymiai palankesnės. Tiesa, gimnazijos direktorius, surusėjęs prancūzas (Šopo), vis dar dėjosi šimtaprocentiniu rusu ir monarchistu. Bet mokytojų tarpe buvo nemažai kitataučių: vokiečių, prancūzų, ukrainiečių, o vėliau ir lietuvių (mokytojas Čerkeliūnas). Jie visi buvo neblogi savo dalyko žinovai, todėl iš šios mokyklos aš išsinešiau nepalyginti daugiau žinių, negu iš miesto mokyklos. Gimnazijoje buvo mažiau jaučiama rusifikacijos ir monarchijos tendencija. Joje — šalia dvarininkų — mokėsi valdininkų, turtingų miestelėnų ir nemažas būrys lietuvių, pavyzdžiui, būsimasis inžinierius Tuskenis, karininkas Linartas, kun. Strazdas, teisininkas Mažėlis ir kiti. Tautiniam atgimimui stiprėjant, lietuviai ūkininkai sukruto leisti į mokslus ne tik savo sūnus, bet ir dukteris. Juoba, kad tuo pačiu laiku Ukmergėje įsteigta ir mergaičių gimnazija.

Apie 1911 m. pasirodė katalikiškos moksleivijos laikraštis „Ateitis". Prasidėjo mokinių tarpe diferenciacija į ateitininkus ir aušrininkus. Mano širdį patraukė ateitininkai. Kaip tik apie tą laiką prasidėjo mano brendimo metas. Viduje budo maištingos jėgos. Kaip tikintis jaunuolis, atsparumo bandžiau ieškoti religinėje praktikoje. Pradėjau dažniau melstis, dažniau eiti išpažinties ir prie Dievo stalo. Ėmiau daugiau domėtis religiniais klausimais, rūpestingiau ruošdavau tikybos pamokas, atidžiau klausiau pamokslų. Mano religinis gyvenimas pasidarė sąmoningesnis. Tai padėjo nugalėti jaunatvės sunkumus. Mano vaizduotėje vis dažniau ir

dažniau iškildavo kilnus kunigo paveikslas ir sykiu noras rinktis šį pašaukimą. Atrodo, buvau rimtai nusistatęs, baigęs gimnaziją, pasekti savo draugų — F. Kapočiaus ir St. Žulio pėdomis.

Bet maždaug tuo pačiu metu man ne kartą tekdavo sutikti kunigų, kurie, matydami didelį ano meto katalikų inteligentų trūkumą, sugestijonavo man mintį rinktis ne kunigo, bet pasauliečio inteligento pašaukimą. Girdi, būdamas religingu ir pavyzdingu gydytoju ar kitu specialistu, galėsi, jei ne daugiau, tai bent tiek pat gera padaryti, kaip ir kunigas.

Kol buvau savo krašte, šitokie patarimai nedarė gilesnio įspūdžio ir negalėjo mane palenkti keisti pirmykščio nusistatymo. Kitas dalykas, kai aš atsidūriau tremtyje. Tai netrukus ir įvyko. 1915 metais frontas priartėjo prie pat Ukmergės. Gimnazija buvo evakuota į Rusijos gilumą. Ir aš, norėdamas baigti gimnaziją, turėjau vykti į Rusiją. Mamytės pavėžintas iki Širvintos miestelio, iškeliavau sykiu su besitraukiančiais kazokais į Vilnių. Tačiau iš Vilniaus civiliniai traukiniai jau nebeėjo. Vargais negalais dar suspėjau pakliūti į paskutinį civilinį traukinį. Jis ir nuvežė mane į Voronežą.

VORONEŽAS (1915—1916)

Voronežas tremtyje buvo pasidaręs lietuviškos kultūros židiniu. Čia apsigyveno daug karo tremtinių iš Lietuvos. Įsisteigė berniukų gimnazija, pavadinta Martyno Yčo, Dūmos atstovo vardu. Į Voronežą persikėlė iš Kauno mokytojų seminarija; pradėjo veikti ir mergaičių gimnazija. Į Voronežą atvyko eilė žinomų pedagogų, pavyzdžiui, Zigmas Žemaitis, Jonas Jablons-

kis (Rygiškių Jonas), Pranas Mašiotas, I. Vokietaitis, inžinierius Šakenis, mokytojas Kairiūkštis, Juozas Vokietaitis ir kiti. Inžinieriui Šakeniui pasisekė tapti ir gimnazijos inspektorium. Kapelionu berniukų gimnazijoje buvo kun. Astrauskas, mergaičių — kun. Penkauskas. Buvo gana jauki ir parapijinė bažnyčia. Šiaip pamaldos joje buvo atliekamos lenkiškai, bet, Voroneže susispietus gana dideliam skaičiui lietuvių, buvo įvestos ir lietuviškos pamaldos. Visus ekonominius reikalus tvarkė Pabėgėlių reikalams komiteto įgaliotinis prelatas K. Olšauskas.

Kai aš atvykau, svarbesni reikalai jau buvo sutvarkyti: surasti ir paruošti bendrabučiai, surastos patalpos mokykloms. Berniukai buvo sutalpinti didžiuosiuose bendrabučiuose Nikitinskos ir Gruzovos gatvėse; mergaitės — Bolšaja Moskovskaja gatvėje. Kadangi aš į Voronežą atvykau vėliau už kitus, tai man bendrabučiuose jau nebeatsirado vietos. Turėjau apsigyventi privačiai, buvusiose vokiško alaus bravoro patalpose Nejolovskos gatvėje. Tam tikslui gaudavau iš įgaliotinio įstaigos 18 rublių mėnesiui.

Vienas netikėtas įvykis vos nepakreipė mano gyvenimo visai kita linkme. 1915 m. vasarą mano amžiaus jaunuoliai buvo pašaukti į karo tarnybą. Tiesa, moksleiviai buvo atleidžiami gimnazijai baigti, bet, frontui priartėjus prie Ukmergės, atitinkama kariška įstaiga, kuri išduodavo atleidimus, buvo evakuota į Rusijos gilumą, todėl aš atleidimo liudijimo nespėjau gauti. Kai nuvykau į Voronežą, mane tuojau mobilizavo ir pasiuntė į Čugujevą, netoli Charkovo. Čia buvo milžiniška stovykla, kur buvo ruošiami kariai frontui. Iš čia beveik kasdien po vieną kuopą vykdavo į karo veiksmų zoną. Laimei, kad gimnazijos vadovybė darė viską, kad mane paleistų gimnazijai baigti. Pro trijų savaičių iš tikrųjų mane paleido.

Atmosfera, kurioje man teko gyventi Voroneže, buvo visai kitokia, negu Ukmergėje. Jei Ukmergės gyventojų sąstatas buvo labai margas ir viešpatavo rusiškai lenkiška dvasia, tai Voroneže atmosfera buvo grynai lietuviška. Mokiniai uoliai skaitė lietuviškas knygas bei laikraščius (jie ir patys leisdavo slaptus lietuviškus laikraštukus); ruošė susirinkimus su paskaitomis; mokyklinius vakarus su lietuviškomis dainomis, žaidimais. Gimnazijoje fakultatyviai įvestos lietuvių kalbos pamokos, kurias dėstė garsusis Rygiškių Jonas. Mokiniai gyvai domėjosi ne tik religiniais bei filosofiniais, bet taip pat socialiniais ir net politiniais klausimais. Ši tendencija ypač išryškėjo, kai kiek vėliau kapelionauti į Voronežą atvyko, tik ką baigęs Petrapilio dvasinę akademiją, kun. Mykolas Krupavičius. Tada Voroneže ir susiformavo kairysis krikščionių demokratų sparnas. Uoliais kun. M. Krupavičiaus talkininkais buvo būsimieji veikėjai — P. Karvelis, Pr. Raulinaitis ir kiti. Pirmais tremties metais ateitininkams gražiai talkininkavo, studijavęs gamtos mokslus Maskvos universitete, Vytautas Endziulaitis. Tai buvo plačiai apsiskaitęs inteligentas, labai patrauklaus būdo, daug žadantis ateityje veikėjas. Tik gaila, kad, vos po karo grįžęs į Lietuvą, susirgo ausies uždegimu ir, dėl medicininškos pagalbos trūkumo, greit mirė.

Katalikiškos veiklos centras buvo bendrabutis Nikitinskaja gatvėje, kur buvo susispietusi pagrindinė ateitininkų masė. Priešingai, Gruzovos bendrabutyje daugiausia spietėsi aušrininkai. Ten viešpatavo liberalinė, marksistinė dvasia. Žymesnieji veikėjai šiame bendrabutyje buvo Vitalis Serbenta, poetas Janonis, Griganavičius, Antanas Sniečus, Jonas Gruodis, Bendorius ir kiti. Nepaisant ideologinių skirtumų, mokiniai daugiausia buvo patriotiškai nusiteikę. Troško, kiek galima, greičiau grįžti į savo tėvynę ir padėti jai

užgydyti karo padarytas žaizdas. Iš lūpų į lūpas skrido poeto Putino eilėraščio žodžiai:

Praūš verpetai sopulingi,
Sulauksim dar šviesios gadynės.
Tada užgrūdinti, galingi
Sugrįšim į laukus Tėvynės!

Greit prabėgo 1915—1916 mokslo metai. Išaušo gražus pavasaris, bet karas dar tęsėsi. Tiesa, vokiečių veržimasis į Rytus buvo sulaikytas ir frontas kiek aprimo. Bet Vakaruose jis siautė su didžiausiu intensyvumu ir žiaurumu (Verdeno tarpusavio žudynės!). Rusija pasijuto labai išvargusi ir gerokai išsekusi. Švietimo ministerija, norėdama palengvinti abiturientams greičiau baigti gimnazijos mokslus, kad jie po to galėtų greičiau stoti į karo mokyklas, atleido juos nuo baigiamųjų egzaminų. Pažymiai į atestatą turėjo būti išvesti pagal metų vidurkį. Kadangi mano metų pažymiai buvo labai geri, todėl gavau gimnazijos baigimo atestatą su labai gerais pažymiais — gimnaziją baigiau aukso medaliu. Su manim baigė per 30 abiturientų. Jų tarpe gražus lietuvių būrys (atrodo, 16). Kai kurias pavardes dar ir šiandien atsimenu: Baktys, Barniškis, Bridžius, Karosas, Kairiūkštis, Micuta, Mačiokas, Pukelevičius, Rudaitis, Stankaitis-Stankevičius, atrodo, Kmieliauskas, Čerkeliūnas, Jasaitis mirė prieš pat baigimą.

Atsisveikinimas su gimnazija įvyko labai kukliai. Nebuvo nei iškilmingo akto, nei prakalbų, nei gėlių. Vieną pavakarį mes abiturientai susirinkome į klasę. Atėjo inspektorius inž. Šakenis, įteikė brandos atestatus, paspaudė rankas, palinkėjo visiems sėkmės ir paleido į keturis vėjus. . .

Ne iš kelio bus pabrėžti, kad Voronežas tremties metu suteikė Lietuvai gražų patarnavimą. Per tą laiką jis paruošė gražų lietuvių moksleivių būrį, kuris vėliau

daug prisidėjo prie Lietuvos valstybės atstatymo. Kai kurie abiturientai tapo net ministrais, pavyzdžiui, dr. P. Karvelis — finansų ministru, Stasys Lozoraitis — užsienio reikalų ministru.

PETRAPILIS (1916—1918)

Naujos gyvenimo sąlygos Voroneže man davė progos patirti daug nauja. Mano dvasios akiratis gerokai prasiplėtė, praturtėjo. To negalėčiau pasakyti apie mano religinį gyvenimą. Nauji rūpesčiai, dažnai labai varginantys; naujos pažintys, nauji įspūdžiai kažkaip užgožė mano religinio gyvenimo sferą. Sakramentų praktika suretėjo, malda sutrumpėjo. Šviesus kunigo idealas gerokai nubluko, pasitraukė į šalį, nebežavėjo, kaip tai darydavo anksčiau. Vis dažniau ir dažniau mano sąmonėje kilo mintis rinktis ne dvasinį, bet pasaulietišką pašaukimą. Gaila, kad dvasinio lūžio metu neatsirado nė vieno, su kuriuo būčiau galėjęs nuoširdžiai pasitarti, pasikalbėti. Su nauju kapelionu santykiai visą laiką buvo šalti, oficialūs. Nauji klasės draugai nė galvoti negalvojo apie kunigų seminariją. Jie buvo pasiryžę rinktis pasaulietišką gyvenimo kelią. Todėl, kai atėjo laikas rinktis pašaukimą, aš pasiryžau sukti pasauliečio inteligento keliu.

Dabar kilo klausimas, kokią specialybę rinktis. Labiausiai man imponavo gydytojo pašaukimas. Ne tiek pats gydytojo darbas, bet tai, kad gydytojas anuomet galėjo pasilikti ir dirbti Lietuvoje, tuo tarpu kitų specialybių žmonės buvo priversti ieškoti sau darbo Rusijos gilumoje.

Vėl klausimas: kur vykti? Mano bendraklasis Jonas Kairiūkštis apsisprendė stoti į karo medicinos akademiją Petrapilyje. Ten gyveno jo giminaitis

advokatas Antanas Tumėnas, pas kurį jis tikėjosi apsigyventi. Jis paragino ir mane vykti sykiu, duodamas suprasti, kad ir aš galėsiu su juo kartu apsigyventi. Ir taip mudu abu 1916 m. rugsėjo mėnesio pradžioje išvykome į Petrapilį, pasiryžę stoti į Karo medicinos akademiją. Ji anuomet imponavo savo aukštu mokslo lygiu. Ten darbavosi garsusis rusų fiziologas profesorius Pavlovas, profesorius Cholodkovskis ir kiti geri specialistai. Be to, visiems studentams buvo garantuota 30 rublių stipendija mėnesiui. Tiesa, konkursas buvo didelis, bet tai nesudarė sunkumų, nes mano atestatas buvo labai geras.

Nuvykę į Petrapilį, sužinojome, kad mudu abu esame priimti į akademiją ir kad netrukus prasidės mokslas. Buto klausimas irgi išsisprendė teigiamai. Advokatas Tumėnas užleido mudviem gana nemažą savo buto kambarį. Buvo kiek nepatogu, nes advokatas Tumėnas gyveno toli už miesto, rajone, kuris vadinosi Liesnoj. Bet tąsyk autobusai kursavo normaliai, todėl ir šis dalykas nesudarė rimtų sunkumų.

Iki 1905 m. akademija buvo civilinė įstaiga, bet po 1905 m. neramumų ji buvo sukarinta. Mano laikais jau visur viešpatavo kariška tvarka. Visi turėjo nešioti karišką uniformą. Pirmųjų dviejų kursų studentai buvo laikomi kariūnais; aukštesniųjų — karininkais. Profesoriai — aukštojo rango karininkai; rektorius — generolas. Šiaip tarp profesorių ir studentų viešpatavo gana humaniški santykiai — profesorius studentą vadindavo kolega. Bet už akademijos ribų reikėjo griežtai laikytis kariško sveikinimosi nuostatų. Jaunieji studentai ypač nemėgo sutikti generolo, nes jam reikėjo atiduoti frontinę pagarbą, būtent, dar nepasiekus generolo sustoti, atsigręžti į jį veidu, pasitempti, kariškai pasisveikinti, palaukti, kol jis praeis, ir tik po to tęsti savo kelionę. O kadangi anuomet Petrapilyje

buvo gana daug generolų, todėl kelionė po miestą buvo susieta su tam tikrais nemalonumais.

Prasidėjus darbui akademijoje, greit pastebėjau, kad medicina manęs nežavi. Jau pirmomis mokslo dienomis teko dalyvauti vieno lavono skrodime teisminės medicinos salėje. Kai pamačiau, kaip gydytojai šaltakraujiškai pjausto lavoną, kuris, kaip man atrodė, dar garavo, man pasidarė bloga ir turėjau apleisti salę. Tuo tarpu mano kolega Kairiūkštis net su pasigėrėjimu stebėjo šią operaciją. Vėliau, žinoma, aš pripratau; galėjau ramiai atlikti praktikos darbus prozektorijume. Tačiau visą laiką jaučiau, kad mediko darbas man ne prie širdies. Pirmais metais aš dar rimtai studijavau, bet vėliau mano santykiai su akademija ėmė vis silpnėti. Kiti reikalai patraukė mano dėmesį.

Ateitininkų vadovybė sumanė leisti viešą moksleiviams laikraštį vardu „Ateities spinduliai". Redakcijos darbą pasiėmė tvarkyti Dvasinės akademijos studentai su Putinu priešakyje. Norinčių administruoti neatsirado, nes nebuvo iš ko mokėti. Tuomet šį darbą atlikti prisiėmiau aš. O tai buvo ne taip jau lengvas dalykas. Kiekvieną mėnesį aš turėjau šio laikraščio pundus gabenti iš spaustuvės į savo kambarį. Ten viską sutvarkyti, po to tuos pačius ryšulius gabenti iš namų į paštą. Tai reikalavo nemaža laiko ir ekstra išlaidų.

Vyborgo pusėje, kur buvo akademija, gyveno nemaža lietuvių tremtinių, daugiausia — darbininkai, tačiau pamaldos vietos bažnyčioje buvo atliekamos vien tik lenkiškai. Lenkas klebonas atsisakė be kurijos leidimo įvesti lietuviškas pamaldas. Tada lietuviai mane sugundė vykti į kuriją ir prašyti leidimo įvesti lietuviškas pamaldas. Arkivyskupas, rodos, Ropas mane priėmė mandagiai, leido išdėstyti reikalą laužyta lenkų kalba, bet prašymo nepatenkino. Girdi, karo laikotarpis yra laikinas dalykas, ir dėl to nedera laužyti

nusistovėjusios tvarkos. Taip liūdnai pasibaigė mano pirmoji „diplomatinė“ misija.

Nuo besitęsiančio karo Rusija pavargo ir išseko. Nepaisant to, oficialūs asmenys ir spauda be paliovos skelbė, kad karas turi būti tęsiamas iki visiškos pergalės. O tuo tarpu caro dvare būta nemaža asmenų, kurie numatė, kad Rusija karo išlošti jokiu būdu negali. Jie pradėjo slapta ieškoti kontaktų su Vokietijos valdžia, turėdami tikslą sudaryti su ja separatinę sutartį. Šie mėginimai visgi išėjo aikštėn, ir tai labai suerzino kariškai nusiteikusią visuomenės dalį. Be to, caro autoritetui labai pakenkė nešvari istorija su Rasputinu. Kaip tik 1917 metų žiemą dėl karo sunkumų sutriko transportas: sostinėje ėmė stigti produktų. Suerzinti darbininkai pasipylė į gatves, reikalaudami pagerinimo. Caro valdžia pradžioje į tai nekreipė didelio dėmesio, tikėdamasi, kad visagalinti policija sugebėsianti susidoroti su neramiais darbininkais. Tačiau, nepaisant policijos pastangų, demonstracijos vis augo ir augo. Netrukus pasigirdo ir politiniai šūkiai: „Šalin carą ir jo tarnus!“ Vienur kitur prasidėjo broliavimasis tarp darbininkų ir kareivių. Išsigandę ministrai griebėsi kraštutinės priemonės, paskelbė, kad darbą metę darbininkai mobilizuojami, o įgulos pulkai išsiunčiami į frontą. Tai perpildė kantrybės saiką. Dar tą pačią dieną kariuomenė perėjo į demonstrantų pusę ir prasidėjo tikroji revoliucija. Policija, kuri tik viena gynė caro režimą, buvo greit nuginkluota, nuovados išdraskytos, sudegintos. Revoliucijai vadovauti pasiėmė tuometinis Rusijos parlamentas — Dūma. Ji sudarė pirmąją revoliucinę vyriausybę. Jos atstovai įtikino carą, skubėjusį į Petrapilį malšinti revoliucijos, atsisakyti nuo sosto. Kai ši žinia pasiekė miestą, atrodė, lyg kokia milžiniška našta būtų nukritusi nuo žmonių pečių. Visi džiaugėsi, broliavosi, bučiavosi. Caro

valdžios nustatyti suvaržymai krito: žmonės galėjo laisvai kalbėti, rašyti, laisvai reikšti savo mintis, mitinguoti. Daug kam atrodė, kad prasideda naujoji era Rusijos istorijoje. Deja, ši demokratinė revoliucija pajėgė gyvuoti tik kokį pusmetį — iki tų pačių, 1917 m. spalio mėnesio.

Papūtus laisvės vėjeliui, ėmė aktyviau reikštis ir lietuvių organizacijos. Lietuviai katalikai susibūrė į organizaciją, pasivadinusią „Liaudies sąjunga". Jos priešakyje buvo, tuo metu Petrapilyje gyveną, kunigai: Vailokaitis, Rėklaitis, Bumša ir kiti. Jaunų aktyvistų, kurių tarpe ir man teko dalyvauti, posėdžiai dažniausiai būdavo kun. Rėklaičio, profesoriavusio vietos kunigų seminarijoje, bute. Mums jauniems labai patiko jo nuoširdumas, gyvumas, linksma nuotaika ir galop arbatos puodukas, kuriuo profesorius pavaišindavo susirinkusius, posedžiui pasibaigus.

Žymesnis įvykis anuometiniame lietuvių gyvenime, be abejo, buvo Lietuvių seimas, kuriame ir man teko aktyviai dalyvauti. Į jį pasiuntė savo delegatus visos didesnės lietuvių bendruomenės Petrapilyje ir kituose miestuose. Pasiuntė savo delegatus ir lietuviški daliniai, susikūrę rusų armijoje. Seime delegatai susiskirstė į du didelius lagerius: tautininkai su krikščionimis demokratais, reikalaujančiais Lietuvai visiškos nepriklausomybės, ir liaudininkai, socialdemokratai ir santariečiai, pasitenkinę tik autonomija. Už nepriklausomybę Lietuvai rimtą kalbą pasakė profesorius A. Voldemaras, prof. kun. Bložiejus Česnys ir prieš savo partijos nusistatymą liaudininkų vadas M. Šležęvičius. Juos parėmė karštu žodžiu karo gydytojas, vėliau generolas, Nagevičius. Už autonomiją kalbėjo advokatas Leonas. Nepaisant kai kurių bolševikuojančių kariškių trukdymų, dauguma atstovų seime priėmė rezoliuciją, reikalaujančią Lietuvai visiškos nepriklausomybės. Tai buvo

gana svarus įnašas į lietuvių kovą už savo Tėvynės laisvę.

Kaip jau buvo minėta, revoliuciniam gyvenimui ėmė vadovauti Dūma. Bet šalia Dūmos susikūrė darbininkų bei kareivių atstovų taryba, kuri taip pat pretendavo vadovauti gyvenimui. Kol nebuvo Petrapilyje Lenino, bendradarbiavimas tarp tų dviejų įstaigų buvo dar įmanomas. Bet 1917 m. pavasarį iš Šveicarijos per Vokietiją (užplombuotame vagone) grįžo į Petrapilį Leninas. Jis pradėjo kone kasdien sakyti iš Kšešinskos rūmų karštas kalbas, reikalaudamas nutraukti karą ir eiti prie socialinės revoliucijos. Tuo jis patraukė į savo pusę darbininkus ir fronto kareivius, kurie, išvarginti ir gerokai demoralizuoti, trokšte troško taikos. Greit Petrapilyje ir kituose dideliuose miestuose socialdemokratų ir socialrevoliucionierių partijos ėmė mažėti, o bolševikų — šuoliais didėti. Rezultatas: Spalio revoliucija, po kurios Petrapilyje ir kituose miestuose visa valdžia perėjo į bolševikų rankas. Visoje Rusijoje tarybinė valdžia įsigalėjo tik po sunkių ir žiaurių pilietinio karo kovų.

Įsigalėjus tarybinei valdžiai, ekonominė padėtis Petrapilyje labai pasunkėjo. Negalėdamas kitaip išsiversti, nuėjau mokytojauti į lietuvių pradžios mokyklą, esančią miesto centre. Ten persikrausčiau ir gyventi. Mane su kai kuriais abiturientais iš Voronežo (Karvelis, Graužinis, Turauskas) priėmė į savo butą surusėjęs prancūzas Violije, labai simpatiškas ir meninių gabumų žmogus. Jis ne tik nereikalavo mokesčio už kambarį, bet stengėsi mums, kuo galėdamas, padėti. Po karo jį globoti pasiėmė Graužinių šeima. Jis ir mirė jų dvare, netoli Giedraičių.

Pagalbos ranką mums studentams ištiesė ir kun. Teofilis Matulionis, klebonavęs už Narvos vartų. Jis buvo susipratęs lietuvis, labai geros širdies žmogus,

uolus klebonas. Vėliau daug iškentėjęs bolševikų lageriuose. Buvo slaptai vyskupo Serbinji įšventintas vyskupu. Lietuvos vyriausybės išlaisvintas iš bolševikų 1934 m., grįžo į Lietuvą. Po vysk. Kuktos mirties buvo paskirtas Kaišiadorių vyskupu. Antrąsyk bolševikams atėjus į Lietuvą, mirė ištremtas į Šeduvą. Paliko šviesų uolaus apaštalo ir kankinio už tikėjimą pavyzdį!

Daug padėjo akademijos studentams kunigams — sykiu ir man — viena pasiturinti šeima, susidedanti iš dviejų netekėjusių seserų ir nevedusio brolio (atrodo, kad tai buvo Muraškų šeima). Jie turėjo šiokį tokį saldainių fabrikėlį, palaikė ryšius su įvairiais prekybininkais, todėl lengviau galėjo sumedžioti valgomų produktų ir kitų reikalingų dalykų.

Anais laikais Lietuvai pagalbos ranką ištiesė ir popiežius Benediktas XV. Jis paskelbė Lietuvos dieną. Jo patvarkymu bažnyčiose per Velykas (1918 m.) buvo renkamos aukos lietuvių reikalams. Vien tik Petrapilio bažnyčiose buvo surinkta keliolika tūkstančių rublių. Tiesa, rublio vertė anuomet jau buvo labai kritusi, bet visgi keliolika tūkstančių, kad ir kritusių rublių, buvo nemaža pašalpa vargstantiems tremtiniams. Už ją lietuviai visuomet pasiliks dėkingi popiežiui Benediktui XV.

1918 m. pavasarį, po to, kai jau buvo Lietuvos Tarybos paskelbta Lietuvos nepriklausomybės deklaracija, vis dažniau ir dažniau imta kalbėti apie reikalą grįžti į Tėvynę. Juoba, kad karo veiksmai fronte beveik visiškai sustojo: prasidėjo broliavimąsis tarp rusų ir vokiečių kareivių. Pasklido gandas, kad vienam kitam drąsuoliui pasisekę surasti spragų fronte ir laimingai pasiekti savo kraštą. Tuomet ir man atėjo į galvą mintis pabandyti pasekti jų pėdomis. Bet ne vienam, o su visu būriu pažįstamų moksleivių iš Voronežo. Mano planas buvo vyresniųjų aprobuotas. Gavęs kelionei pinigų,

išvykau į Voronežą. Kelionė buvo labai sunki ir varginga. Tik po kelių dienų galėjau pasiekti minėtą miestą.

Voroneže, po visų žymesnių asmenų kratų ir terorizavimų, lietuvių viešas gyvenimas sutriko. Nebuvo su kuo pasitarti. Reikėjo pačiam viską spręsti. Kiek pajėgė, man padėjo tuo metu Voroneže — Vilniaus veikėja Pelevičienė, bet jos pagalba buvo kukli. Nepaisant to, kad ruošiama kelionė į Lietuvą buvo rizikinga ir neaiški, greit atsirado apie 40 drąsuolių, pasiryžusių grįžti į savo kraštą. Šiam tikslui reikėjo gauti atskirą vagoną. Gerai, kad milicijoje atsakingą postą buvo užėmęs mano bendraklasis abiturientas Stankaitis-Stankevičius. Jo dėka milicijos leidimas vagonui gauti buvo duotas. Po to stotyje greit pasisekė gauti ir vagoną, kuris turėjo mus nuvežti iki fronto. Kelionė truko ilgai — porą savaičių. Daug kartų mus atkabinėjo ir prikabinėjo. Nekartą stotyse reikėjo laukti ištisas paras, bet viskas pasisekė laimingai. Per Lipecką, Smolenską ir Vitebską pasiekėme pafrontę. Čia reikėjo išlipti iš vagono ir eiti pėstiems. Nor oficialaus leidimo pereiti frontą neturėjome, rusų kareiviai nedarė jokių kliūčių, tik įspėjo, kad būtume atsargūs, nes vokiečiai, girdi, nemėgsta raudonųjų. Po to buvo kokių 10 kilometrų neutrali zona, kur nebuvo nei rusų, nei vokiečių. Vokiečių bijojome, bet ir jų kareiviai mums nieko blogo nedarė.

Galop, išvargę ir išalkę pasiekėme Polocką, kur mus maloniai priėmė Vilniaus įgaliotinis kunigas Grogonis. Jo globoje pasilikome kokią savaitę, laukdami traukinio į Daugpilį, kur vokiečiai buvo įrengę savo kontrolinį punktą. Daugpilyje mus apgyvendino kareivinėse. Kasdien šaukdavo po keletą žmonių ir smulkiai klausinėjo, kur kas važiuoja ir pas ką. Kad patikrintų, ar klausiamasis sako teisybę, egzaminatorius, paėmęs

ilgą lazdą ir vedžiodamas ja po karišką žemėlapį, klausinėjo, kokie yra gretimi kaimai ar šiaip žymesnės vietos. Jei klausiamasis pataikydavo teisingai atsakyti, tą greit paleisdavo. Priešingu atveju kiek ilgėliau užlaikydavo. Patikrinimas užtruko kokią savaitę. Galop viskas buvo baigta. Bilietai nebuvo išduoti. Suskirstyti į mažesnius būrelius pagal važiuojamąją vietą, kareivio sargybinio lydimi, visi išvažinėjome į savo gimtines. 1918 m. birželio mėnesio pirmomis dienomis aš jau buvau savo mylimų tėvelių namuose. Taip pasibaigė mano, kaip tremtinio, gyvenimas Rusijoje.

TĖVYNĖJE
(1918)

Vos tik spėjau įžengti į tėvų žemę, pastebėjau didelį skirtumą. Tuo tarpu, kai Rusijoje viskas virė, kunkuliavo, Lietuvoje viešpatavo mirtina tyla. Važiavome iš Daugpilio į Kauną sekmadienį, kada žmonės mėgsta daugiau keliauti, tačiau stotyse be pareigūnų ir vokiečių kareivių beveik nieko nebuvo matyti. Vokiečiai visą šalį laikė stipriai sukaustytą. Visi susirinkimai bei didesni susibūrimai buvo griežtai uždrausti. Be kreisamto — apskrities valdybos — leidimo nebuvo galima išvykti į kitą apskritį. Becirkų — valsčių — priešakyje stovėjo vokiečių kareiviai, kurie su žmonėmis elgėsi labai kietai, o ne kartą ir žiauriai. Vietos gyventojai negalėjo užimti jokių pareigų. Tik žydeliai kartais patarnaudavo vokiečiams kaip vertėjai. Kraštas buvo be galo ekonomiškai nualintas. Trūko reikalingiausių produktų: duonos, druskos ir panašių dalykų. Ypač sunki padėtis buvo Vilniuje ir kituose didesniuose miestuose. Nepaisydami griežto vokiečių draudimo, miestų gyventojai skubėdavo į tolimesnes provincijas, kad ten galėtų mainais už brangenybes įsigyti maišelį miltų ar grūdų.

Gavę nešdavo ant savo pečių atgal į miestą, kad tokiu būdu galėtų gelbėti savo artimuosius nuo bado mirties. Kai aš grįžau, padėtis, tiesa, jau nebuvo tokia tragiška, bet visgi dar labai sunki. Vokiečiai, supratę, kad karo negali laimėti, stengėsi kiek galima daugiau išspausti iš okupuotos Lietuvos savo vokiškam „faterlandui" ar savo asmeninei naudai. Kraštą slėgė vis dar griežtos rekvizicijos. Nepaisydami oficialių rekvizicijų, vokiečių kareiviai po 2 ar 3 vaikščiojo per kaimus, žvalgydamiesi, ar negalės prie ko prikibti. Radę kokį geresnį daiktą, šokdavo jį rekvizuoti. Norėdamas daiktą išgelbėti, ūkininkas turėdavo vokiečius vaišinti ar kitokiu būdu išsipirkti. Kadangi šitokių nelauktų lankytojų buvo gana daug, kas dar likdavo nuo oficialių rekvizicijų, jie sugebėjo išgramdyti. Be to, žmones vargino, plačiai po šalį paplitęs, ispaniškas gripas. Kadangi trūko gydytojų ir nebuvo reikalingų su juo kovoti vaistų, todėl mirtingumas buvo labai didelis. Gripas ilgą laiką siautėjo Lietuvoje, nusinešdamas į kapus šimtus ir tūkstančius išvargintų tautiečių.

Vos sugrįžęs tėviškėn, sužinojau, kad iš kunigų seminarijos grįžo mano senas draugas Feliksas Kapočius. Apie jo šventimus ir suplanuotas primicijas aš nieko nebuvau girdėjęs. Tik labai panorau aplankyti savo seną bičiulį. Tėvelis davė arklį ir aš vieną vasaros sekmadienį nuvykau į Žemaitkiemio atlaidus. Koks gi buvo mano nustebimas, kai, įžengęs į bažnyčią, išvydau savo draugą, belaikantį savo pirmąsias Mišias — primicijas! Kai priėjau gauti jo palaiminimo, pastebėjau, kad ir primicijantas yra sujaudintas. Čia pat mane išbučiavo ir pakvietė būtinai atvykti į jo tėviškę pietums. Kai nuvykau, radau ten ir kitą mano pažįstamą — kun. St. Žulį. Iki vėlyvos nakties dalinomės patirtais įspūdžiais. Aš pasakojau savo išgyvenimus tremtyje, o jie — savo vargus ir bėdas

vokiečių okupacijoje. Pasirodo, jog dėl patalpų stokos kunigų seminarija negalėjo veikti ištisus metus (1915—1916). Tik 1916 m. vasarą prelatui Maironiui pasisekė gauti šiokias tokias patalpas Troškūnuose. Ten laikinai ir buvo įsikūrusi kunigų seminarija. Jaunieji presbiteriai jautėsi patenkinti savo pašaukimu. Kupini ryžto ir šviesių vilčių, ruošėsi vykti į paskyrimo vietas. Savo elgsena jie stengėsi ir mane nuteikti, kad ir aš pasekčiau jų pėdomis. Dabar supratau, kad šis įvykis nebuvo tik atsitiktinumas, bet švelnus Dievo malonės raginimas grįžti į tą gyvenimo kelią, kuris man buvo skirtas ir kurį aš prieš karą taip nuoširdžiai puoselėjau. Bet tuomet, deja, aš to nesupratau ir toliau likau blaškytis gyvenimo klystkeliuose.

Baigiantis vasarai, reikėjo galvoti apie tolimesnį veikimą. Nutariau tuo reikalu važiuoti į Vilnių. Kreisamtas ilgai klausinėjo, pas ką ir kokiu reikalu noriu važiuoti, bet leidimą vis dėlto davė. Vilniuje nieko nelaimėjau. Tuo pačiu reikalu nuvykau į Kauną. Čia paaiškėjo, kad „Saulės" draugijai vienur kitur pasisekė įsteigti lietuvišką gimnaziją. Pasirodo, kad tokia gimnazija pradėjo kurtis ir Ukmergėje. Tada aš pasisiūliau joje dėstyti matematiką, kurią buvau itin pamėgęs, besimokydamas gimnazijoje. Man buvo paaiškinta, kad mokytojai į Ukmergės gimnaziją jau yra paskirti; trūksta tik lietuvių kalbai mokytojo. Ta vieta man buvo pasiūlyta. Aš susvyravau, nes jaučiau, kad šiam darbui nesu pasirengęs. Jokių lingvistikos studijų nesu išėjęs, išskyrus lietuvių kalbos pamokas pas Rygiškių Joną Voroneže. Bet matydamas, kad anuomet dėl specialistų trūkumo, daugelis turėjo imtis darbo, kuriam nebuvo pilnai pasiruošę, sutikau priimti pasiūlymą.

UKMERGĖS GIMNAZIJA (1918—1919)

Ukmergės gimnazija įsikūrė buvusio banko patalpose, Kauno ir Deltuvos gatvių kampe. Patalpos buvo mokyklai skirtos. Trūko reikalingiausių dalykų. 1918 m. rudenį pradėjo veikti tik keturios klasės. Berniukai ir mergaitės mokėsi kartu. Gimnazijai vadovavo advokatas Dirmantas, bet jis turėjo pakankamai darbo ir pagal savo profesiją. Todėl mažai dalyvavo gimnazijos veikloje. Matematiką dėstė Julijonas Buožius, gamtos mokslus — Gumbeliavičius. Abudu buvo kunigų seminarijos klierikai. Lietuvių kalbą dėsčiau aš. Kapelionu buvo paskirtas kun. Felicionas Daniusevičius, tik ką baigęs Dvasinę akademiją Petrapilyje. Dirbti anuomet gimnazijoje buvo sunku. Nebuvo ne tik mokslo priemonių, bet net ir paprasčiausio vadovėlio. Reikėjo, kaip sakoma, viską pradėti nuo pradžios. Tik, turiu prisipažinti, kad anuomet dirbti su moksleiviais buvo tikras malonumas. Daugiausia tai kaimo vaikai: nesugadinti, klusnūs, dėkingi mokytojui už kiekvieną nuoširdesnį žodį. Juoba, kad atmosferą skaidrino šviesi kunigo kapeliono asmenybė. Jis neimponavo savo žinių gausumu, nei savo iškalbingumu, bet savo širdies gerumu. Jo rūpesčiu, be globos palikta cerkvė, buvo padaryta bažnyčia. Joje jis laikė mokiniams pritaikytas pamaldas, patraukdamas jaunas širdis nuoširdžiais pamokslėliais. Savo lėšomis jis įkūrė mokiniams bendrabutį, pats mokė mokinius muzikos, dainavimo, ruošė vaidinimus, gražius pasilinksminimus. Mokinių tarpe kapelionas turėjo didelį autoritetą. Jo žodžio jie su malonumu klausė. Gaila, kad jis gimnazijoje galėjo darbuotis tik apie porą metų. 1921 metais susirgo geltlige ir netrukus mirė. Palaidotas savo gimtinėje — Kuršėnų kapinėse. Man buvo didelė parama ir laimė

darbuotis sykiu su tokia šviesia asmenybe, kokia buvo a.a. F. Daniusevičius.

Dar nespėjau kaip reikia įsijungti į mokyklos darbą ir jau gaunu pakvietimą atvykti į Kauną. Buvo šaukiamas pasitarimas krikščionių akcijos klausimais. Vadovavo Tėvų marijonų atgaivintojas ir generolas T. Matulevičius-Matulaitis, Jurgis. Talkininkavo, tik ką grįžęs iš Maskvos, Vytautas Endziulaitis. Buvo pabrėžtas reikalas kurti ir jungti į vieną centrą įvairias katalikiškas organizacijas. Ypač buvo užakcentuotas skubus reikalas burti darbininkus į katalikišką darbininkų organizaciją. Šviesi Tėvo Matulaičio-Matulevičiaus asmenybė padarė visiems gilų įspūdį ir visus paragino stoti į darbą. Sugrįžęs iš Kauno, tuoj pradėjau darbą su dvarų kumečiais, kurių būklė anuomet buvo daug kur apverktina. Buvo įsteigtas net specialus komitetas, kuris turėjo rūpintis kumečių darbo sąlygų pagerinimu. Tik staigus vokiečių kariuomenės pasitraukimas ir tarybinės valdžios atėjimas sutrukdė šį, tik ką pradėtą, darbą.

Pradžioje bolševikai netrukdė gimnazijos darbo. Apie žiemos vidurį gimnaziją aplankė kariškas komisaras su savo padėjėju Opanskiu, kuris man buvo pažįstamas iš Petrapilio laikų. Nors jis žinojo mano priešišką bolševikams nusistatymą, tačiau nieko blogo nedarė. Reikia pasakyti, kad tarybiniai pareigūnai pradžioje elgėsi palyginti švelniai, tačiau žmonės daugiausia jiems nerodė pritarimo. Priešingai — tarybinės valdžios atėjimą sutiko su sunkiai slepiamu priešiškumu. Žmonėms itin nepatiko bolševikų skelbiama bedievybė ir noras visur kurti kolektyvinius ūkius. Kai paaiškėjo, kad Kaune susikūrė Lietuvos vyriausybė ir pradėjo organizuoti lietuvišką kariuomenę, prasidėjo slaptas jaunuolių bėgimas per frontą, kad anoje pusėje galėtų stoti į lietuvišką kariuomenę. Tokiu savanoriu iš

Stanislovas Gruodis, gimnazijos mokytojas Ukmergėje 1918-1919
Kunigas Felicijonas Daniusevičius, gimnazijos kapelionas Ukmergėje 1918-1921

Ukmergės gimnazijos buvo ketvirtos klasės mokinys Telksnys. Tapęs karininku, jis pasižymėjo kovose su lenkais (1920 m.). Sunkiai sužeistas ties Giedraičiais, mirė Ukmergės ligoninėje. Palaidotas savo tėviškėje, Rumonių kaimo kapinėse, netoli Alantos miestelio.

1919 metų pavasarį prasidėjo ofenzyva prieš bolševikus. Lenkai paėmė Vilnių. Vieną sekmadienį pamatėme, kaip besitraukianti bolševikų kariuomenė su savimi varo būrį įkaitų su kunigu Reiniu, būsimuoju vyskupu, priešakyje. Beveik tuo pačiu laiku buvo areštuotas gimnazijos direktorius Dirmantas ir dar keli Ukmergės apylinkės inteligentai. Juos visus bolševikai nusivarė į Daugpilį. Greit po to Lietuvos kariuomenė, vadovaujama generolo Ladygos, paėmė Ukmergę. Gyventojai su džiaugsmu sutiko išvaduotojus ir stengėsi jiems, kuo galėdami, padėti. O jiems pradžioje daug ko trūko. Ypač sunki buvo sužeistųjų padėtis. Kauno ligoninė buvo toli, o į Ukmergės ligoninę, žydų vadovaujamą, sužeistų lietuvių kareivių pradžioje nelabai norėjo priimti. Jei ir priimdavo, tai nelabai rūpestingai gydydavo. Vėliau, įsikišus Lietuvos valdžios atstovams, padėtis susitvarkė.

PANEVĖŽIO BATALIONAS

Iš išvaduotų vietų žymiai padidėjo savanorių skaičius. Trūko karininkų. Tada Lietuvos vyriausybė paskelbė jaunuolių, baigusių vidurinę mokyklą, mobilizaciją, kad vėliau juos galėtų pasiųsti į Karo mokyklą. Ši mobilizacija palietė ir mane. Buvau nukreiptas į Panevėžio batalioną, kuris tuo metu buvo užėmęs poziciją už Rokiškio, netoli Obelių. Mane, sykiu su kitais vadinamais inteligentais, čia pat paskyrė į mokomąją kuopą.

Bataliono, kuris tuomet jau turėjo devynias kuopas, vadu buvo karininkas Variakojis. Disciplina batalione buvo nebloga. Kareiviai, kad nevargintų gyventojų, buvo apgyvendinti tuščiuose kaimo klojimuose. Duodamo maisto pakako net ir tiems, kurie turėjo neblogą apetitą. Dvasia buvo pakili, nes dauguma kareivių buvo savanoriai. Jie žinojo, už ką kariauja. Savanorių tarpe pasitaikydavo labai jaunų, atėjusių tiesiog iš mokyklos suolo. Jie dažniausiai tarnavo žvalgų būry, pasižymėdavo apsukrumu, drąsa. Šventadieniais bataliono kapelionas kun. Balandis laikydavo kariams pamaldas. Į jas kareiviai nebuvo varomi, eidavo, kas norėjo. Dorovinė būklė, apskritai kalbant, buvo patenkinama. Ji daugiau šlubuodavo tarpe tų, kurie atėjo iš rusų kariuomenės. Po to, kai atvykau, gyvenimas batalione slinko palyginti ramiai. Tik netikėtai vieną sekmadienį batalionas gavo įsakymą pasiruošti žygiui. Pavakary išžygiavome rytų link ir naktį pasiekėme Baltenzee. Kitos dienos vakare mūsų kuopą išrikiavo. Kapelionas davė generalinę absoliuciją. Viršila pasiėmė pirmutinį būrį, kuriame buvau ir aš. Mums buvo duotas uždavinys pulti, už miško esantį, vienkiemį ir perkirsti kelią, ėjusį iš Beverno į Ylukštę. Bolševikai, atrodo, buvo įspėti apie mūsų puolimą. Vos tik mes pasirodėme iš miškelio, kai išgirdome bolševikų riksmą: „A nū!" Tuoj pat prapliupo veikti kulkosvaidis. Mūsų būrys, kurio daugumą sudarė dar visai medalyvavę mūšyje kariai, pasimetė. Nepaisydami viršilos komandos: „Gulk! Atsišaudyk!", kariai instinktyviai metėsi atgal į mišką. Pasigirdo sužeistųjų dejavimai, buvo matyti kritusių. Būtų visa mokomoji kuopa pakrikusi, jei ne drąsusis karininkas Hofmanas. Savo griežtu žodžiu, grasindamas kur reikia šautuvu, jis sugebėjo išrikiuoti visą kuopą į kovos grandinę ir, pats rodydamas pavyzdį, nuvedė kuopą į puolimą. Puolimas

pasisekė: vienkiemis buvo paimtas, ūpas pakilo. Po dviejų mūšio dienų batalionas paėmė Ylukštę ir nusileido į apkasus, kuriuos karo metu buvo iškasę vokiečiai. Tikėjomės, kad greit pasiseks išstumti bolševikus už Dauguvos upės. Tik netikėtai bolševikų dalinys persikėlė per Dauguvą ir ėmė grasinti apsupti batalioną. Neturėdamas didesnių rezervų, batalionas naktį turėjo apleisti Ylukštę ir pasitraukti į savo senas pozicijas. Taip pasibaigė mano pirmasis kariškas „žygis". Po to buvau atleistas iš kariuomenės ir grąžintas mokytojauti Ukmergės gimnazijoje.

UKMERGĖS GIMNAZIJA (1919—1920)

Ukmergės gimnazijoje tuo metu buvo įvykę nemaža permainų. Ji perėjo Švietimo ministerijos žinion. Direktorium paskirtas senas prityręs pedagogas Jonas Baronas. Buvo ir naujų mokytojų. Gimnazija persikėlė į naujas patalpas, ten, kur kadaise buvo Ukmergės miesto keturklasė, kurioje ir man teko mokytis. Žymiai padidėjo mokinių skaičius. Pradėjo veikti ir penktoji klasė. Dirbti buvo smagiau, bet ir šiais metais man nepasisekė pasišvęsti vien tik mokyklos darbui, kurį jau buvau pamėgęs. Pradžioje turėjau padėti kunigui kapelionui kurti katalikiškas organizacijas, o vėliau prasidėjo politinis darbas. Lietuvos vyriausybė paskelbė rinkimus į Steigiamąjį seimą, kuris turėjo susirinkti gegužės mėnesį, 1920 metais. Visa Lietuva buvo suskirstyta į septynias dideles apygardas. Ukmergė priskirta prie Utenos apygardos. Visos partijos, išskyrus bolševikus, galėjo pateikti kandidatų sąrašus. Rinkiminė kova buvo gana intensyvi. Kadangi krikščioniškos orientacijos aktyvistų labai trūko, todėl į rinkiminį darbą teko intensyviai įsijungti kun. kapelio-

nui F. Daniusevičiui. Ir aš turėjau jam patalkininkauti. Po rinkimų paaiškėjo, kad tarp kitų asmenų ir aš buvau išrinktas atstovu į Steigiamąjį seimą, kaip krikščionių demokratų kandidatas.

STEIGIAMASIS SEIMAS (1920—1922)

Steigiamojo seimo atidarymas įvyko 1920 m. gegužės 15 dieną. Jis susidėjo iš 112 atstovų. Pagal partijas jis buvo susiskirstęs šitaip:

1. krikščionių demokratų — 59 (su Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija);
2. valstiečių liaudininkų — 35;
3. socialdemokratų — 12;
4. žydų — 3;
5. lenkų — 3

Steigiamojo seimo pirmininku, sykiu ir valstybės prezidentu, buvo išrinktas Aleksandras Stulginskis (krikščionių demokratų). Pirmuoju vicepirmininku — prelatas Justinas Staugaitis (krikščionių demokratų); antruoju vicepirmininku — dr. Jonas Staugaitis (valstiečių liaudininkų); sekretoriumi — Natkevičius (valst. liaud.).

Žymesnieji veikėjai frakcijoje buvo šie:

1. Krikščionių demokratų frakcijoje: kun. M. Krupavičius, adv. Antanas Tumėnas, kun. Jurgutis, kun. Vailokaitis, Jokanta;

a. Ūkininkų sąjungoje: dr. Draugelis, vet. gyd. Mikšys, Balčas;

b. Darbo federacijoje: dr. Ambrozaitis, Radzevičius, Milčius;

2. Valstiečių liaudininkų frakcijoje: adv. M. Sleževičius, dr. Grinius, gyd. Lašas, Ruseckas, Bartkevičienė;

3. Socialdemokratų frakcijoje: inž. Kairys, prof. Čepinskas, adv. Venslovas, adv. Požėla;

4. Lenkų frakcijoje: kun. Liaus;

5. Žydų frakcijoje: Finkelšteinas, Rozenbaumas.

Pirmoji seimo sudaryta vyriausybė buvo koalicinė. Ją sudarė krikščionių demokratų ir liaudininkų valstiečių atstovai. Jos pirmininku buvo dr. Grinius. Svarbesni darbai buvo atliekami komisijoje. Viešieji seimo posėdžiai buvo daromi, kai reikėjo priimti kokį įstatymą arba išspręsti svarbų klausimą. Pagrindinis seimo uždavinys buvo paruošti Lietuvai naują konstituciją. Darbo atmosfera pradžioje buvo palyginti rami ir darni.

Tačiau ją sutrukdė audringa tų pačių metų vasara. Prasidėjo Tarybų Sąjungos ir Lenkijos karas. Bolševikai, metę į mūšį savo gana gausią raitelių armiją, pralaužė frontą ir prasėjo spausti lenkus. Lenkų armija ėmė skubiai trauktis į vakarus. Netrukus bolševikų pulkai atsidūrė ties Varšuva. Lenkų padėtis pasidarė kritiška. Jiems į pagalbą atskubėjo prancūzai. Davė ginklų ir tinkančių vadovauti karininkų. Lenkai atsigavo ir pradėjo varyti bolševikus atgal. Santarvės (Anglijos ir Prancūzijos) iniciatyva tarp Lenkijos ir Lietuvos buvo Suvalkuose pasirašyta taikos sutartis, pagal kurią Vilnius atiteko Lietuvai. Pilsuckis šitokiu sprendimu buvo patenkintas. Tada buvo inscenizuotas generolo Zeligovskio sukilimas. Jis su stipria kariuomene paėmė Vilnių ir pradėjo žygiuoti Kauno link. Tuo tarpu du lenkų raitelių pulkai iš Švenčionių pradėjo apsupimo operaciją. Be vargo paėmė mažų įgulų ginamą Uteną, Anykščius, Kavarską ir artinosi prie Kėdainių. Lietuvos padėtis pasidarė pavojinga. Visi, kas tik galėjo, stojo ginti savo Tėvynės. Tuo kritišku momentu aš buvau paėmęs ginklą į rankas. Suorganizavau ginkluotą būrį Ukmergėje ir su juo patraukiau į

Pagirius, turėdamas tikslą padėti mūsų kariuomenei sulaikyti lenkų raitelių žygiavimą. Bet mūsų pagalba pasirodė nereikalinga. Lenkų raiteliai patys pasitraukė atgal ir grįžo į Švenčionis. Šio fakto priežastis buvo ši: Želigovskis, paėmęs Širvintos miestelį, pasiryžo paimti ir Ukmergę. Kelią į Ukmergę gynė septintas pulkas. Vienas jo batalionas per miškus ir pelkynus apėjo dešinįjį Želigovskio kariuomenės sparną ir ėmė pulti iš užpakalio. Pulkas su kitais batalionais ėmė atakuoti lenkus iš priešakio. Lenkai pasijuto spąstuose, nebeatlaikė ir pasimetę ėmė bėgti atgal į Vilnių. Lietuvos kariuomenė juos persekiojo, vos nepaimdama patį Želigovskį į nelaisvę. Netrukus Lietuvos kariuomenė pasiekė Vilnių, tačiau Santarvė neleido lietuviams į Vilnių įžengti. Santarvei aktyviai veikiant, buvo sudarytos paliaubos tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės. Buvo išvesta ir demarkacijos linija. Pagal ją Vilnius atiteko Lenkijai. Deja, gana ilgam laikui.

1922 metais Steigiamojo seimo darbas palengva ėmė eiti į pabaigą. Buvo priimta nauja konstitucija, įteisintas naujas piniginis vienetas — litas, sugebėjęs visą laiką išlaikyti pastovią vertę. Taip pat buvo priimti Žemės reformos, Lietuvos universiteto ir kiti svarbūs įstatymai. Iškilmingas universiteto atidarymas vyko 1922 metų pavasarį. Pirmuoju jo rektoriumi buvo paskirtas prof. J. Šimkus. Studentu į Teologijos-filosofijos fakultetą užsirašiau ir aš, pasiryžęs studijuoti filosofiją. Mano kolega buvo Špetyla. Mudu du ir buvome pasauliečiai, visi kiti kunigai.

Bet juo ilgiau tęsėsi Steigiamojo seimo darbas, tuo aiškiau aš pradėjau suprasti, kad šiam darbui aš nesu pribrendęs. Trūko reikalingų žinių, trūko patyrimo. Be to, ir pats politinis darbas man nebuvo prie širdies. Politikoje ne tiek rūpi tiesos suradimas, kiek tam tikros gyventojų dalies ar net savo asmeninių interesų

gynimas. Aš pradėjau bodėtis darbu seime. Kas dar svarbiau: man pasidarė aišku, kad to tikslo, kurį aš sau buvau pasistatęs, nepasiekiau ir nepasieksiu, jei ir toliau pasiliksiu blaškytis gyvenimo klystkeliuose. Štai pabaigiau gražiausius savo gyvenimo metus, bet jokio kilnesnio pavyzdžio neparodžiau. Neparodžiau jo, nei būdamas studentu, nei būdamas mokytoju, nei kariu, nei būdamas Steigiamojo seimo nariu! Nauda buvo nebent ta, kad geriau pažinau gyvenimą, pažinau įvairių gyventojų sluoksnių interesus, jų dvasinę ir dorovinę būklę.

Palengva manyje brendo mintis, kad žmogus geriausia gali patarnauti visuomenei, jei pasirenka tokį pašaukimą, į kurį linksta jo širdis ir kuris yra jam Dievo Apvaizdos skirtas. Galimas daiktas, kad tuo laikotarpiu už mane kas nors ypatingu būdu meldėsi. Galbūt aname pasaulyje mano draugas a.a. kun. F. Daniusevičius, galbūt mano mylimieji tėveliai. Aš pats tuo metu jau buvau atpratęs nuo ilgesnės maldos.

Ir taip paskutinę vasaros dieną aš pabudau su dideliu širdies nerimu. Nusiraminau tik tada, kai pasiryžau stoti į Kauno kunigų seminariją. Dar tą pačią dieną nuvykau su atitinkamu prašymu pas seminarijos inspektorių, kanauninką Paltaroką. Nuostabus dalykas: atvykau pačiu laiku, nes dar tos pačios dienos vakare turėjo prasidėti klierikų rekolekcijos ir naujieji mokslo metai. Mane be vargo priėmė. Ir taip 1922 metų rugsėjo pirmomis dienomis prasidėjo mano naujas, jau kaip klieriko, gyvenimas.

KAUNO KUNIGŲ SEMINARIJA (1922—1925)

Tuo metu seminarija turėjo keturis kursus. Į ją buvo priimami ir nebaigę gimnazijos. Mane, kaip ir

kitus abiturientus, priėmė į antrą kursą. Pradžioje buvau patenkintas, kad man, kaip vyresnio amžiaus klierikui (turėjau 26 metus) buvo sutrumpintas semijarijoje buvimo laikas. Bet greit pastebėjau, kad tai neišėjo man į naudą. Dėl šitokio sutrumpinimo nebuvo išeiti teologijos pagrindai, o tai trukdė tęsti tolimesnes studijas ir orientuotis praktiškame gyvenime.

Mano laikais seminarija buvo inkorporuota į Teologijos-filosofijos fakulteto Bendrąjį ruožą, kur mokslas tęsėsi irgi ketverius metus. Tiems, kurie norėjo gauti licensijato ar daktarato laipsnį, tarnavo dvejų metų specialus ruožas. Teologams privaloma dvejų metų filosofijos kursą klierikai išeidavo liciejiniuose kursuose. Liciejiniuose kursuose gaudavo abitūrą tie, kurie stodavo į seminariją, nebaigę gimnazijos. Praktiškai abiturientai, įstoję į seminariją, turėjo joje mokytis 5 metus, o be abitūros — 7 metus.

Mano laikais kunigų seminarijos rektoriumi buvo garsusis tautos dainius prelatas J. Maironis. Jis teologams dėstė moralinę teologiją. Fundamentalinę teologiją dėstė prof. P. Bučys; dogmatinę — prof. B. Česnys. Šv. Rašto Naują Testamentą dėstė vysk. J. Skvireckas; Senąjį Testamentą — prof. Al. Grigaitis, Bažnytinę teisę — prof. Šaulys ir dr. P. Malakauskas; pastoralinę teologiją — kanauninkas K. Paltarokas; bažnytinę istoriją — kun. Alekna; patristiką — kun. M. Morkelis; bažnytinį giedojimą — kun. T. Brazys; asketiką — kun. Meškauskas, jis gi buvo ir dvasios tėvas; pastoralinę higieną — dr. R. Šliupas.

Visi dalykai buvo dėstomi lietuvių kalba. Nors teologines disciplinas dėstė ano meto garsūs profesoriai, tačiau mokslas teologiniame fakultete nebuvo dar pakankamai aukšto lygio. Jis buvo gerokai atsilikęs nuo teologinių studijų Vakaruose. Žinoma, aš tą skirtumą pastebėjau tik tada, kai man pačiam teko

studijuoti užsienyje. Būdamas seminarijoje, teologinėmis studijomis buvau visiškai patenkintas, nors man, kaip vyresnio amžiaus studentui, jos nebuvo lengvos. Bet kadangi jos man patiko, sugebėjau nugalėti visus sunkumus ir visą laiką pasilikti pirmųjų tarpe.

Patiko man ir griežta tvarka, viešpatavusi seminarijoje. Viskas čia buvo griežtai suskirstyta: laikas keltis, laikas gulti; laikas darbui, laikas maldai; laikas taip pat ir poilsiui. Nuo tokios tvarkos, besiblaškydamas gyvenime, buvau jau atpratęs. Čia supratau, kad ji yra be galo reikalinga ir sveikatai, ir kūrybingam darbui.

Patiko man ir gana draugiški santykiai, viešpatavę klierikų tarpe, bet man ypač patiko gražus klierikų choro giedojimas. Savo darniu giedojimu jis puošė ne tik pamaldas seminarijos bažnyčioje, bet ir katedroje. Kai kurios antifonos dar ir šiandien skamba mano — seno žmogaus — ausyse ir kelia širdį aukštyn.

Mano laikais seminarijoje kokių nors būrelių, kurie plačiau nagrinėtų kurį specialų klausimą, nebuvo. Egzistavo tik pusiau vieša, pusiau slapta šv. Tomo Akviniečio kuopelė. Ji užsiliko dar iš tų laikų, kai seminarijoje viešpatavo lenkiška dvasia. Jos tikslas buvo palaikyti lietuvybę klierikų tarpe ir padėti jiems sėkmingai pasiruošti apaštalavimui lietuvių tarpe. Mano laikais ji daugiau domėjosi asketiniais klausimais.

Seminarijoje užsimezgė mano pirmoji pažintis su tėvais jėzuitais. Jie į Lietuvą atvyko vysk. Karevičiaus prašymu, pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metais. Jėzuitams vadovavo Tėvas Kipas. Vysk. Karevičius tėvams jėzuitams pavedė Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčią, esančią Rotušės aikštėje. Caro laikais ši bažnyčia buvo paversta cerkve, o esančiose prie jos patalpose apsigyveno provoslavų archiriejus. Tėvų

jėzuitų pastangomis bažnyčia buvo suremontuota ir joje pradėtos laikyti lietuviškos pamaldos. Suremontuotose patalpose tėvai jėzuitai įsteigė žemesnes gimnazijos klases berniukams, kurios palengvėl išaugo į gimnaziją. Nors daug kam imponavo tėvo Kipo energija ir jo organizacinis talentas, tačiau daug kas kunigų ir klierikų tarpe jo nemėgo, ypač dėl jo vokiško griežtumo. Daugelis norėjo, kad tėvai jėzuitai būtų buvę pakviesti ne iš Vokietijos, bet iš Belgijos, Olandijos ar kurios kitos mažesnės valstybės.

Seminarijoje klierikų širdis patraukė kitas jėzuitas — tėvas Benediktas Andriuška. Jis baigė savo studijas prancūzų vedamoje kolegijoje, saloje, kuri priklausė Anglijai. Grįžo kokiam pusmečiui 1919 metais. Visam laikui į Lietuvą grįžo 1923 metais, sykiu su tėvu Kipu. Seminarijoje jam buvo pavesta klierikams dėstyti lotynų kalbą.

Tai buvo pamaldžios dvasios, griežtos tvarkos ir intensyvaus darbo žmogus. Darbavosi ne tik su klierikais, bet buvo ypač atsidėjęs rašymui. Gyveno seminarijos patalpose. Kiekvieną kartą, kada tik eidavai pro jo kambarį, visuomet girdėdavai braškant rašomąją mašinėlę. Nepaprasto darbštumo dėka jis yra parašęs ir išvertęs visą šusnį (apie 40) teologinio bei asketinio turinio knygų-knygučių. Pasižymėjo kaip labai produktyvus krikščioniškos literatūros kūrėjas. Pabrėžtina, kad jis buvo ne tik savo knygų kūrėjas, bet ir jų leidėjas.

Nors tėvas Andriuška buvo labai darbštus, tačiau jis nebuvo kietas, sausas, savyje užsidaręs žmogus. Lotynų kalbą gerai mokėjo, sugebėjo išreikalauti ją ir iš savo mokinių. Tačiau jo dėstymas nebuvo sausas. Jis mokėjo pamokas paįvairinti įdomiomis pastabomis, juokingais įterpiniais. Rekreacijų metu jis noriai bendradarbiavo su klierikais. Turėdamas neblogą balsą,

dainuodavo su jais įvairias lietuviškas dainas, o ypač juokingas, žemaitiškas. Mėgdavo įdomiai papasakoti, kaip jis pajuto pašaukimą stoti į vienuolyną, kaip keliavo per Lietuvą ir Lenkiją iki sienos, kaip apstatė rusų sargybinius, saugojusius sieną, kaip jį, perėjusį sieną, priėmė ir pavalgydino lenkų valstiečio žmona; kaip buvo priimtas į lenkų jėzuitų provinciją; kaip mokė lenkiukus lotynų kalbos ir kitus įdomius dalykus. Tačiau T. Andriuška turėjo tiek takto, kad nei savo viešuose pasisakymuose, nei privačiai nieko neragino stoti į Jėzaus Draugiją. Daugių daugiausia — jei kas kreipdavosi į jį pašaukimo klausimu — duodavo pasiskaityti atitinkamą knygutę.

Klierikai mėgo klausyti jo įdomių konferencijų, dalyvauti jo atliekamose pamaldose, o ypač mėgo jį kaip gabų sielų vadovą per išpažintį. Jo klausykla šeštadieniais būdavo visuomet penitentų apgulta.

Bėgo metai. Mano studijos kunigų seminarijoje ėjo prie galo. 1925 m. pavasarį gavau aukštesniuosius šventimus, išlaikiau baigiamuosius egzaminus ir birželio 14 dieną buvau įšventintas kunigu. Netrukus po to įvyko mano primicija Pašilės bažnyčioje. Iškilmes pagerbė savo apsilankymu tarp kitų svečių ir mano seni draugai iš Voronežo bei Petrapilio laikų — poetas Mykolaitis Putinas ir dr. Karvelis. Netrukus po to gavau paskyrimą dėstyti liciejiniuose kursuose matematiką su teise studijuoti apologetiką Specialiame teologijos ruože.

Maždaug tuo laiku buvo baigtas kapitalinis seminarijos rūmų remontas. Abeji rūmai pasipuošė trečiuoju aukštu, gavo centralinį šildymą, gražiai įrengtą iškilmių salę ir sales paskaitoms. Nebuvo pamiršta įrengti ir moderniškas prausyklas. Visais šiais įrengimais gėrėjosi Apaštališkasis vizitatorius a.a. arkivyskupas Jurgis Matulevičius, atvykęs į Lietuvą

tvarkyti bažnytinių reikalų. Savo malonia šypsena, savo taktišku ir tėvišku elgesiu jis visiems patiko, palikdamas visur malonų įspūdį. Sudaręs bažnytinės reformos projektą, arkivysk. Matulevičius grįžo atgal į Romą. Ten gavo šv. Tėvo šio projekto patvirtinimą ir 1926 m. pavasarį vėl atvyko į Lietuvą vykdyti projektą. Lietuvoje buvo įsteigta atskira bažnytinė provincija, priklausoma tiesiog nuo Romos. Šią provinciją sudarė Kauno arkivyskupija ir keturios vyskupijos: Telšių, Panevėžio, Vilkaviškio, Kaišiadorių bei Klaipėdos prelatūra, esanti Telšių vyskupijos jurisdikcijoje. Kauno arkivyskupu buvo paskirtas Žemaičių vyskupo pagalbininkas Juozas Skvireckas; Vilkaviškio vyskupu — buvęs Seinių vysk. Antanas Karosas; jo koadjutoriumi — vysk. Mečislovas Reinys; Panevėžio vyskupu — Kazimieras Paltarokas; Telšių vyskupu — Justinas Staugaitis; Kaišiadorių vyskupu — Juozas Kukta. Tą patį pavasarį Kauno katedroje įvyko naujų vyskupų — J. Staugaičio, K. Paltaroko, J. Kuktos ir M. Reinio — konsekracijos iškilmės.

Nebeatsimenu, 1925 ar 1926 metais vasarą buvo šaukiamas pasaulinis priešalkoholinis kongresas Tartu mieste (Estija). Dr. Gylio paragintas, ir aš su kun. Mozūru sutikau jame dalyvauti. Taip pat dalyvavo studentų abstinentų draugovės atstovai su studentu Pakarkliu priešakyje. Į kongresą suvažiavo delegatai iš Amerikos ir Europos kraštų. Dr. Gylis skaitė paskaitą apie blaivybės padėtį Lietuvoje ir jos perspektyvas ateityje. Pranešimai ir debatai buvo beveik išimtinai daromi anglų ir vokiečių kalbomis, kurių mudu su kun. Mozūru kaip reikiant nemokėjome. Todėl ir negalėjome kongrese aktyviai dalyvauti, ar tinkamai pasinaudoti jo darbo vaisiais.

Seminarijos rektorius, garbingas tautos dainius Maironis, jausdamas savo sveikatos dėl senatvės

silpnėjimą, ieškojo kandidato, kuriam eventualiai galėtų perleisti moralinės teologijos dėstymą. Nežinau kodėl, bet aš jam kritau į akį. Jo iniciatyva Teologijos-filosofijos fakultetas man paskyrė 200 litų stipendiją mėnesiui pasiruošti profesūrai. Tuo metu garsėjo Miunsterio universiteto profesorius J. Mausbachas, dėstęs moralinę teologiją ir apologetiką. Ten mane ir nukreipė fakulteto vadovybė.

MIUNSTERIS

1926 metų rudenį iškeliauju į Miunsterį (Vokietija). Prof. Mausbachas priėmė nuoširdžiai. Rekomendavo, pas kurį kleboną galėčiau gauti kambarį ir išlaikymą; taip pat kaip aš turiu pradėti studijas. Po to pradėjau savo darbą. Anuomet Vokietijos universitetuose teologijos fakultetų paskaitos buvo viešos. Jas galėjo lankyti ne tiktai vaikinai, bet ir merginos. Kandidatai į kunigus, tiesa, gyveno tam tikruose bendrabučiuose, bet ne seminarijoje. Tik baigę fakulteto teorinius dalykus, jie būdavo apgyvendinami seminarijoje. Ten gaudavo šventimus, ten išeidavo dalykus, netarpiškai reikalingus pastoracijai, pvz., sakramentų administravimą, bažnytinę iškalbą, katechetiką ir panašias disciplinas.

Man labai patiko, kad visi seminarijos klierikai, sykiu su savo regensu (rektoriumi), valgydavo prie bendro stalo ir nuoširdžiai tarp savęs bendravo. Šiuos artimus santykius jie palaikydavo ir išėję iš seminarijos. Nustatytą dieną savaitėje visi rinkdavosi į savo „conveniat“ (pobūvį), kur prie arbatos ar kavos puoduko galėjo laisvai pakalbėti, pasidalinti įspūdžiais, gauti draugišką patarimą. Rinkdavosi ne visi kunigai tą pačią dieną, bet atskirai. Sakysime, trečiadieniais rinkdavosi klebonai, ketvirtadieniais — vikarai. Į juos ateidavo ir vietos vyskupas, bet ne kaip valdytojas ar

viršininkas, o kaip vyresnysis draugas. Pats mačiau, kaip vyskupas su savo kunigais draugiškai šnekučiavo, su jais juokavo. Nejutau, kad dėl to mažėtų vyskupo autoritetas. Priešingai, man atrodė, kad dėl to jis dar labiau stiprėjo.

Kartą per mėnesį visi miesto kunigai rinkdavosi į jiems pritaikytą konferenciją. Ją vesdavo kas nors iš tėvų vienuolių. Ta proga kunigai atlikdavo išpažintį. Šventadieniais popietinėmis valandomis būdavo rengiamos pamaldos atskirom tikinčiųjų grupėm: jaunimui, vyrams, moterims. Man patikdavo, kad šventadienių išvakarėse buvo rengiamos trumpos pamaldos prie išstatyto Švč. Sakramento ir sudaroma proga norintiems atlikti išpažintį.

Bet mano studijos judėjo į priekį labai pamažu. Trukdė, kad kaip reikiant nemokėjau vokiečių kalbos, taip pat nebuvau sistematingai išėjęs filosofijos kurso. Buvo ir kitokių kliūčių. Todėl perspektyva per porą metų padaryti daktaratą, kaip to norėjo Teologijos-filosofijos fakultetas labai sumažėjo, tiesiog išblėso. Nebuvo su kuo atvirai pasitarti. Pasijutau vienas su savo bėdom. Ėmė varginti neramumai, skrupulingumas. Pradėjau nuoširdžiau melstis. Taip tęsėsi savaitė, kita. Stoti į vienuolyną negalvojau, o jėzuitams jaučiau ypatingą antipatiją. Tačiau įvyko tai, ko aš nenorėjau.

Bestudijuodamas fakulteto bibliotekoje, aš kaip tik tai vieną kartą ilgiau susimąsčiau ir po to pajutau nenugalimą norą stoti į vienuolyną — ir tai ne kur kitur, o kaip tik į Jėzaus Draugiją! Kitą dieną savo nusistatymą pareiškiau vietos namų vyresniajam. Jis pavedė kitiems tėvams mane paegzaminuoti. Po dienos kitos man buvo pranešta, kad esu priimtas į tėvų jėzuitų vienuolyną. Šiam sumanymui įgyvendinti reikėjo gauti arkivyskupo Skvirecko sutikimą. O tai nebuvo lengvas dalykas. Fakulteto vadovybė buvo tam priešinga.

Laimei, arkivyskupas nepanorėjo daryti kliūčių ir savo sutikimą davė. Gavęs sutikimą, grįžau į Kauną tvarkyti savo reikalų. Jau rengiaus vykti į naujokyną, kai netikėtai susirgau apendicitu. Pradžioje dar nekreipiau į tai dėmesio, bet skausmams didėjant, turėjau kreiptis pas tuo metu garsų chirurgą, profesorių Hagentorną. Jis paskyrė skubią operaciją. Operacija buvo gana komplikuota, nes atvykau pavėluotai. Tačiau viskas pasisekė laimingai. Tik išgijimas užsitęsė vietoje vienos, tris savaites. Kadangi naujokynas turėjo netrukus prasidėti, todėl aš, nors ir ne visai pasveikęs, sykiu su kitais dviem kandidatais (Bieliūnu ir Petruliavičium) išskubėjau į Olandiją.

SCHERENBERG
(Zerenbergas)

1927 metų balandžio 27 dieną aš buvau Zerenberge, kur pradėjau naujokyną ir tuo pačiu savo naują vienuolišką gyvenimą. Naujokyno uždavinys — nutiesti tokius gyvenimo pagrindus, kurie, anot apaštalo, padėtų numarinti savyje senąjį žmogų ir išugdyti naują, pagal Dievo paveikslą ir panašumą. Tačiau kiekviena vienuolija savaip siekia šio tikslo. Jas visas galima suskirstyti į dvi didesnes grupes: į kontempliatyviuosius ir aktyviuosius. Kontempliatyvieji pirmoje eilėje savo dėmesį skiria savęs tobulinimui, maldai ir atgailai, o apaštalavimui, suprantama aktyviam, tik tiek laiko, kiek jo lieka nuo šio pagrindinio tikslo. Aktyvieji, siekdami irgi savęs tobulinimo, pirmiausia stengiasi padėti artimui. Šv. Ignacas šias dvi kryptis jungia į vieną sintezę. Pagal jį, ir savęs tobulinimas, ir apaštalavimas yra lygaus svarbumo. Jie neturi kits kitam trukdyti, bet padėti. Savęs tobulinimas turi būti taip atliekamas, kad paruoštų sėkmingam apaštalavi-

mui, o apaštalavimas — kad padėtų savęs tobulinimui. Šiam tikslui pasiekti tarnauja šv. Ignaco paruošta askezė. Štai jos charakteringesni bruožai:

1. Kiek galima gilesnis savęs pažinimas. Šv. Ignacas visų pirma reikalauja kiek galima gilesnio savęs pažinimo. Kandidatas į Jėzaus Draugiją turi pažinti savo temperamentą, savo talentus, savo gerus ir blogus polinkius, o ypač pažinti savo vyraujančią ydą, iš kurios, kaip iš šaltinio, kyla kitos ydos.

2. Agere contra.

Geras savybes šv. Ignacas ragina puoselėti ir ugdyti, o su savo blogais palinkimais vesti kovą be jokio pasigailėjimo. Ypač griežtai ragina kovoti su savo vyraujančia yda. Kovoti kaip ragina Išganytojass: jei tavo akis piktina tave, išlupk ją; jei tavo ranka piktina tave, nukirsk ją! Geriausia priemonė nugalėti ydą, anot šv. Ignaco, yra *agere contra*, tai yra, veikti priešinga kryptimi, negu yda gundo. Pavyzdžiui, jei kas yra linkęs į puikybę, tas nuolatos turi praktikuoti nuolankumą; kas yra linkęs į šykštumą, tas turi praktikuoti dosnumą; kas jaučiasi esąs egoistas, tas turi stengtis kiek galima daugiau daryti gera artimui ir t.t.

3. Klusnumas.

Dėl neklusnumo įvyko pirmoji žmonijos tragedija. Todėl ir šios tragedijos atitaisymas turi vykti paklusnumo praktikavimu. Štai dėl ko paklusnumo Dievo valiai, kiek ji pasireiškia Dievo ir Bažnyčios įsakymuose, vyresniųjų patvarkymuose, gyvenimo įvykių reikalavimuose, akcentavimą šv. Ignacas deda savo visos askezės pagrindan; tai yra šv. Ignaco askezės žymė.

4. Didžiadvasiškumas.

Šv. Ignacas trokšta ir ragina, kad kiekvienas Draugijos narys savo veikloje vadovautųsi kiek galima tobulesniais motyvais ir net tuose dalykuose, kurie yra palikti laisvam žmogaus apsisprendimui, rinktųsi ne tai,

kas patogu ir malonu, bet tai, kas yra tobuliau, kas daugiau patarnauja Dievo garbinimui ir sielų išganymui.

5. Aktyvumas.

Šv. Ignacas, be abejo, pripažįsta, kad be Dievo malonės žmogus nieko negali padaryti sielos išganymui. Bet šv. Ignacas gerai žino, kad, bendradarbiaudamas su Dievo malone, žmogus gali daug gera padaryti sielai išganyti. Tačiau praktiškoje veikloje elkis taip, lyg nuo tavęs vieno priklausytų tikslo pasiekimas. Todėl tikslui pasiekti rinkis tinkamiausias priemones, atiduoki visas savo jėgas, nebijoki pavojų. Šio didžiadvasiško aktyvumo šv. Ignacas ragina prašyti iš Viešpaties gražioje maldelėje: „Išmokyk mane, Viešpatie, taip Tau tarnauti, kaip tikram Tavo kariui pridera: duoti ir neskaičiuoti, kovoti ir nežiūrėti žaizdų; dirbti ir neieškoti poilsio; aukotis ir negalvoti apie atlyginimą. Atlyginimu man už tai tebūnie išpildymas Tavo šventos valios!“

6. Po Kristaus vėliava.

Šv. rekolekcijose šv. Ignacas vaizduoja Kristų kaip maloningą Karalių, atėjusį į šį pasaulį gelbėti sielų iš nuodėmių liūno ir piktosios dvasios vergijos. Kova sunki, bet pergalė yra garantuota, jeigu su Kristumi darbuojamasi ir po Jo vėliava kovojama. Po šia garbinga ir išganinga Kristaus vėliava šv. Ignacas rikiuoja visus savo Draugijos narius, savo pasekėjus. Jų visų šūkis: su Kristumi darbuotis, su Kristumi kovoti, su Kristumi kentėti, bet su Kristumi ir nugalėti!

Šv. Ignaco askezės principai yra kilnūs, bet juos įgyvendinti ne taip lengva. Tam reikia didelio ryžto, didelio savęs nugalėjimo, didelės ištvermės. Man buvo sunku ta prasme, kad atvykau į vienuolyną, jau būdamas kunigu. Turėjau savo pažiūras, savo įpročius, savo pomėgius. Kartais būdavo taip sunku, kad

nežinojai žmogus, ko griebtis. Tačiau ir tokiomis valandomis sielos gilumoje viešpatavo nujautimas, kad esu kerame kelyje, kad būtinai reikia ištverti ir ištesėti. Ir, ačiū Dievui, pasisekė ištverti. Sėkmingai baigiau pirmuosius naujokyno metus Zerenberge. Antruosius metus man, kaip kunigui, buvo leista atlikti Valkenburgo kolegijoje. Ten 1929 m. pavasarį padariau pirmuosius vienuoliškus įžadus.

VALKENBURGAS

Valkenburgas — kur kas didesnis miestelis, negu Zerenbergas. Čia ir gamtovaizdis kitoks. Jeigu Zerenbergas yra išsidėstęs žemoje vietoje su, į visas puses besitęsiančiomis, pievomis, tai Valkenburgas stovi kur kas aukštesnėje vietovėje, paįvairintoje kalvų ir kalvelių. Čia ir žemė derlingesnė. Ne be reikalo šis kraštas yra vadinamas Olandijos aruodu. Palyginti gražios vietovės sutraukia į Valkenburgą nemažai turistų. Čia savotiška Olandijos sanatorija. Gyventojai — tipiški flamai: flegmatikai, ramūs, pamaldūs, uoliai lanką savo bažnytėlę. Pati kolegija mano laikais buvo išsidėsčiusi gana gražioje vietoje. Turėjo savo gražų parką. Be bendros koplyčios kolegija turėjo du didelius korpusus. Vienas buvo skiriamas studijuojantiems filosofiją, kitas — studijuojantiems teologiją. Filosofijos studijos tęsėsi trejus metus (kunigams — dvejus); teologijos studijos — ketverius. O besiruošiantieji profesūrai turėjo studijuoti dar porą metų, dažniausiai kurioje nors Romos aukštojoje mokykloje. Nors buvo išeinamos visos disciplinos, tačiau ypatingas dėmesys skiriamas dogmatinei ir moralinei teologijai.

Studijų metodas — scholiastinis. Studentas buvo pratinamas kiekvieną tikėjimo tiesą gerai pergalvoti, mokėti ją tiksliai suformuluoti, pagrįsti ir, kas svarbiau-

sia, mokėti apginti nuo daromų priekaištų. Tam tikslui tarnavo vieši disputai, kuriuose visi studentai turėjo dalyvauti. Metų gale studentai turėjo laikyti egzaminus iš išeito kurso, o studijų gale — iš viso teologijos ir filosofijos kurso. Šis metodas gana gerai tiko teologijai ir filosofijai, mažiau istorinėm disciplinom. Bet ir joms buvo naudingas, nes įpratindavo studentus kritiškai ir logiškai galvoti.

Studijų tvarka reikalavo didelio jėgų įtempimo. Kad studentai nepertemptų stygų, be švenčių tarnavo dar „vilos dienos", kurios buvo pašvęstos sveikam poilsiui. Po visų egzaminų, kurie reguliariai vykdavo liepos mėnesį, studentai turėjo dviejų savaičių atostogas, kurių metu jie galėjo visiškai atsikvėpti ir pailsėti. Po to dar pusantro mėnesio nebūdavo paskaitų. Šis laikas buvo skiriamas privatinėm studijom. Šiuo laikotarpiu studentai kunigai buvo siunčiami į parapijas pavaduoti susirgusį ar atostogaujantį konfratrą. Šiuo laikotarpiu ir man teko patalkininkauti kunigams Sacheno apylinkėje ir Triero mieste. Buvau atvažiavęs net į Lietuvą sakyti pamokslų Gruzdžiuose ir Šiluvoje.

Studentų sąstatas buvo gana margas. Be vokiečių buvo nemažai atvykusių iš įvairių Europos ir Amerikos kraštų. Tačiau visų santykiai buvo draugiški. Visi jautėmės vienos ir tos pačios dvasinės šeimos nariai, siekią vieno ir to paties tikslo.

Taip prabėgo mano ketveri studijų metai Valkenburge. 1932 m. vasarą baigiau savo studijas ir gavau paskyrimą vykti į Kauną.

KAUNAS
(1932—1948)

1932 metais pavasarį mirė ilgametis Kauno kunigų seminarijos rektorius prelatas Mačiulis-Maironis. Jo

vieton buvo paskirtas kan. Penkauskas. Bet su prelato Maironio mirtimi pradėjo vakuoti ir moralinės teologijos katedra. Arkivysk. Skvirecko patvarkymu, šią katedrą turėjau užimti aš. Po to, kai Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybei buvo įteiktas mano doktoratas, ji leido man pradėti darbą privat-docento teisėmis. Tai įvyko 1932 metų rudenį.

Turiu prisipažinti, kad pirmieji žingsniai buvo man gana sunkūs. Kursas platus, daug naujų problemų, medžiaga dar ne visai apvaldyta. O svarbiausia — turėjau kalbėti iš tos pačios katedros, iš kurios dar neseniai kalbėjo ne tik nusipelnęs profesorius, bet ir garsus tautos dainius! Jaučiau, kad nesiseka užmegzti kontaktą su auditorija, jaučiau, kad mano klausytojai yra nusivylę naujuoju savo dėstytoju. Bet sykiu jaučiau, kad kelio atgal nėra, kad iškilusius sunkumus turiu žūtbūt nugalėti. Todėl su visu atsidavimu kibau į darbą. Kiekvieną paskaitą stengiausi pats gerai išnagrinėti, surasti tinkamą jai formą; stengiausi, kad dėstomas dalykas klausytojams būtų kiek galima suprantamesnis. Šios pastangos davė savo vaisių. Metų gale pajutau, kad suradau savo kelią ir kad pajėgiu sėkmingai dirbti man pavestą darbą.

Pasibaigus pirmiems mano dėstymo metams, fakulteto vadovybė pradėjo mane raginti parašyti, kaip to reikalavo fakulteto reguliaminas, specialią studiją, įteikti ją vadovybei ir, kas svarbiausia, apginti ją viešame fakulteto posėdyje, kuriame galėjo dalyvauti ir pašaliniai suinteresuoti asmenys.

Tuo metu Vokietijoje ėjo smarkūs ginčai dėl negimusios gyvybės panaikinimo legalizavimo. Mane šis klausimas suintrigavo. Pasiryžau jį visapusiškai panagrinėti. Tuo tikslu 1933 metais per vasaros atostogas išvykau į užsienį paieškoti reikalingos medžiagos ir pasikonsultuoti su nusimanančiais žmonė-

mis. Sugrįžęs šią medžiagą sutvarkiau, ir 1934 metais pabaigiau rašyti knygą, pavadintą „Negimusios gyvybės panaikinimas". Ji buvo įteikta ir apginta viešame fakulteto posėdyje 1934 metų rudenį. Po to aš buvau pakeltas į docentus ir paskirtas moralinės teologijos katedros vedėju.

Maždaug apie tą laiką arkivysk. Skvireckas sumanė šaukti Kauno arkivyskupijos sinodą. Šiam sinodui šaukti buvo įsteigtos kelios komisijos; jų tarpe ir komisija kunigų seminarijos reguliaminui paruošti. Jos nariu ir man teko būti, ir pasidarbuoti kokį pusmetį. Be to, arkivyskupas paskyrė mane dar ir į kitas komisijas, kurios, einant kanonais, turėjo būti įsteigtos prie kiekvienos kurijos. O mano namuose, Rotušės 12, turėjau perimti dvasios tėvo ir namų vyresniojo patarėjo pareigas.

Atvažiavęs į Kauną, jau neradau seminarijoje mėgstamojo Tėvo B. Andriuškos. Jis buvo persikėlęs į Šiaulius, kur jo pastangomis buvo įkurta graži rezidencija ir pastatyta nauja jauki bažnytėlė. Į jos pašventinimo iškilmes, kurias atliko vietos dekanas (Lapis), buvau pakviestas ir aš. Ten man teko savo akimis išvysti gražią seno kunigo mirtį. Iškilmės pasibaigė. Procesija prisiartino prie didžiojo altoriaus, norėdama padėkoti Aukščiausiajam už naują šventovę. Kartu dalyvavo senukas kunigas. Jis klaupdamas sukniubo be sąmonės ties altoriumi. Visos pastangos jį atgaivinti buvo nesėkmingos — tą pačią dieną jis mirė zakristijoje. Visagalis Dievas, atrodo, panorėjo savo tarną, paaukojusį savo gyvenimą, besidarbuojant žemiškoje šventovėje, paimti iš šios šventovės į dangiškąją!

Šia proga noriu kiek plačiau užsiminti T. Andriuškos ir T. Kipo nesutarimo pagrindą. T. Kipas pasižymėjo savo energija ir organizaciniu talentu. Jis

puikiai mokėjo išnaudoti momentą, mokėjo laimėti visa, ką tuo momentu galima laimėti, per daug negalvodamas, kas dėl to gali būti ateityje. Reikia pripažinti, kad T. Kipui rektoriaujant, buvo padaryta nemažai gerų dalykų. Kaip jau minėta, atremontuota bažnyčia, įvestos, tikinčiųjų mėgstamos, lietuviškos pamaldos, įkurta moderni gimnazija su savo turtingais kabinetais ir gausiu bendrabučiu. Įsteigtas naujokynas Pagryžuvyje. Gerokai padidėjo lietuvių tėvų jėzuitų, kurie savo misijomis, rekolekcijomis, konferencijomis, o taip pat spausdintu žodžiu gražiai talkininkavo parapijos kunigams, dirbantiems pastoracinį darbą. Tėvas Kipas, norėdamas gauti lėšų ir iš valstybės įstaigų savo sumanymams realizuoti, suėjo į artimus santykius su tuometiniu prezidentu Antanu Smetona. Jis pasidarė šios šeimos artimas žmogus. Tai nepatiko katalikiškai visuomenei, kuri buvo priešinga diktatoriškoms Antano Smetonos tendencijoms. Ši aversija prieš tėvą Kipą ir jo vedamą politiką dar labiau padidėjo, kai Vokietijoje įsigalėjo Hitleris ir kai paaiškėjo jo užmačios prijungti Klaipėdos kraštą prie Vokietijos. Tada katalikiška visuomenė stengėsi suartėti su santarvės valstybėmis (Prancūzija ir Anglija), o tuo tarpu vokiečių atstovas per T. Kipą darė žygių, kad Lietuva orientuotųsi į Vokietiją. Tėvas B. Andriuška manė, kad šitokia vienašališka Tėvo Kipo politika gali būti ateityje labai žalinga tėvų jėzuitų veiklai Lietuvoje. Todėl, kur galėdamas, jai priešinosi. Ilgainiui trynimasis tarp T. Andriuškos ir T. Kipo išsivystė į trynimąsi tarp vokiečių ir lietuvių jėzuitų. Roma, tai sužinojusi, atsiuntė vizitatorių. Juo buvo flamų tautybės belgas, mokąs iš savo patirties gerai orientuotis tokioje situacijoje, kuri buvo tuomet Lietuvoje. Jis, ištyręs padėtį, rekomendavo Tėvui generolui įkurti savarankišką Lietuvos jėzuitų provinciją. Pirmuoju tos provincijos vyresniuoju buvo paskirtas Tėvas Benediktas Andriuš-

ka. Jis šias pareigas ėjo nuo 1936 iki 1941 metų. Be Kauno ir Šiaulių, kurį laiką darbavosi Pagryžuvyje, dėstydamas fratrams filosofoją. Tarybinei valdžiai iš naujo atėjus į Lietuvą 1944 metais, grįžo į Šiaulius. Ten netrukus suėjo į konfliktą su vietos valdžia, turėjo atlaikyti kryžminį tardymą partijos biuro posėdyje. Laikėsi labai tvirtai, drąsiai gindamas tikėjimą ir tikinčiųjų teises. Buvo apkaltintas ir pasmerktas kaip Vatikano šnipas. Negalėdamas daugiau darbuotis Šiauliuose, persikėlė dirbti į kuklią Varlukio parapiją. Čia 1949 metais buvo areštuotas, nuteistas 10 metų ir deportuotas į Verchne-Uralsko griežto režimo kalėjimą. Pats daug kentėdamas, savo kentėjimais nesiskundė. Priešingai — rašė kupinus humoro ir paguodos laiškus savo vienminčiams, ragindamas ištverti. Mirė 1951 metų vasario 21 dieną nuo insulto, palikdamas šviesų tikėjimo gynėjo ir kentėtojo už šį tikėjimą pavyzdį.

1937 metais baigėsi 10 metų nuo įstojimo į vienuolyną. Artinosi laikas daryti galutinius įžadus. Bet, deja, dar nebuvo atlikti tretieji bandymo metai — tercijatas. Tam tikslui Tėvas Bley suruošė man ir T. Fulstui su T. Ritmeisteriu sutrumpintus lavinimus Pagryžuvyje. Jiems pasibaigus, galėjau padaryti galutinius įžadus. 1937 metais jie buvo padaryti.

Tėvas J. Paukštys, šis uolusis Eucharistijos karžygių judėjimo organizatorius, nenuilstamas žosistų idėjų propagatorius ir sumanus „Žvaigždės" redaktorius susitarė su kunigu Brizgiu paruošti platų katekizmą ir paskirti jį kaip nemokamą priedą 1938 metų „Žvaigždės" skaitytojams. Metai ėjo prie galo, bet dar nieko nebuvo padaryta šiam gražiam sumanymui įgyvendinti. T. Paukštys nervinosi ir skaudžiai išgyveno šią nesėkmę. Tada, vyresniųjų patvarkymu, aš su Tėvu Rimkevičium turėjome paskubėti T. Paukščiui į pagalbą. Aš turėjau paruošti moralinę, o T. Rimkevoči-

us — dogmatinę dalį. Laiko buvo labai maža. Reikėjo skubėti. Nors buvau pavargęs, bet darbas man sekėsi. Galimas daiktas, kad Maldos apaštalavimo nariai savo maldomis rėmė šį darbą. Kalėdų atostogų gale mano dalis buvo baigta. T. Rimkevičius dėl įvairių priežasčių negalėjo baigti savo dalies. Tokiu būdu pasaulį išvysti galėjo tik mano knyga, pavadinta „Laikykis įsakymų" (geriau tiktų — „Gyvenimo kelias").

Maždaug tuo pačiu laiku „Draugijoje" buvo išspausdinta mano apybraiža „Modernieji laikai ir kai kurie krikščioniškosios doktrinos klausimai". Kiek anksčiau „Soteryje" buvo spausdinta mano studija „Eutonazija". O mano veikimo seminarijoje pradžioje — „Tiesos kelyje" mano sulietuvinta Tėvo Buerth'o studija „Ogino-Knaus teorija dorovės klausimu". Buvo dar eilė šiaip straipsnių įvairiuose periodiniuose leidiniuose.

Po dramatiško Lenkijos ultimatumo 1938 metais užsimezgė diplomatiniai santykiai tarp Lietuvos ir Lenkijos. Atsistatė susisiekimas tarp Kauno ir Vilniaus. Tada Tėvui Paukščiui šovė mintis suorganizuoti lietuvių katalikų ekskursiją į Vilniaus šventoves. Ši ekskursija tikrai įvyko 1939 metų pavasarį. Joje ir man teko dalyvauti. Ekskursantai vyko pakilia nuotaika. Nuolat skambėjo lietuviškos patriotinės dainos. Mus lydėjo lenkų kariai, turbūt įspėti savo vyresniųjų, netrukdė mums dainuoti. Nuvykę į Vilnių, galėjome nuoširdžiai pasimelsti Aušros Vartuose, Šv. Kazimiero koplyčioje ir kitose šventovėse lenkai nerodė mums didelio priešiškumo. Bet vietos lietuvių nuotaika buvo prislėgta ir ne vieno jų akys krypo į Rytus. . . Tarp lenkų ir vokiečių tuo metu jautėsi didelis įtempimas. Vokiečiai griežtai reikalavo laisvo kelio per koridorių tarp Vokietijos ir Rytprūsių. Lenkai šiam reikalavimui griežtai priešinosi. Daug kur skambėjo šūkiai: „Nie damy ziemi naszej" — „Neduosime nė pėdos mūsų

žemės!" Reikėjo laukti, kad šis įtempimas ilgai negalės tęstis. Jis turės trūkti. Ir jis trūko: 1939 metų rudenį prasidėjo II pasaulinis karas.

VILNIUS GRĮŽTA LIETUVAI

Vokiečiai, spausdami Lenkiją iš vakarų, pietų ir šiaurės, greit ją nugalėjo. Vakarinę jos dalį pasiėmė sau, o rytinę — perleido Tarybų Sąjungai. Maskva sutiko atiduoti Vilnių Lietuvai, bet pareikalavo už tai leisti Lietuvos teritorijoje įkurdinti tarybines įgulas. Lietuvos delegacija, Maskvos griežtai spaudžiama, šį reikalavimą priėmė. Netrukus Vilniuje ir Vilniaus krašte susikūrė lietuviška administracija. Roma paskyrė vyskupą Reinį atgauto Vilniaus krašto apaštališkuoju administratoriumi. Tėvas Generolas išskyrė jėzuitų lenkišką kolegiją Vilniuje su gražia Šv. Kazimiero bažnyčia iš lenkų provincijos ir įjungė ją į Lietuvos provinciją. Padėtis kiek aprimo. Tačiau visi jautė, kad karas dar nepasibaigė ir jis gali įsiliepsnoti dar su didesne jėga. Ir iš tikrųjų jis įsiliepsnojo. Tarybų Sąjunga, pasinaudodama, kad vokiečiai buvo sukoncentravę savo jėgas kovai su Prancūzija ir Anglija, 1940 metais užėmė Lietuvą bei kitas Pabaltijo valstybes, o po metų prasidėjo vokiečių žygiavimas į Rytus.

SOVIETŲ VALDŽIA LIETUVOJE

Minėtų 1940 metų birželio 15 dieną tarybinė kariuomenė įžygiavo į Kauną, iš kurio prez. A. Smetona pasitraukė į užsienį. Tą dieną vyko Teologijos-filosofijos fakulteto posėdis. Kai kurie posėdžio nariai, matydami atžygiuojančią tarybinę kariuomenę, guodė save, kad Maskva nedrįsianti visiškai naikinti Lietuvos nepriklausomybės, palikdama

Lietuvai tokį statusą, koks buvo paliktas Mongolijai. Deja, taip neįvyko.

Maskva atsiuntė į Pabaltijį savo milžinišką kariuomenę, turėdama aiškų tikslą jį visiškai prijungti prie Tarybų Sąjungos. Tai buvo galima matyti iš jos skubių pastangų įvesti visur savo tvarką. Jau pirmomis dienomis buvo sudaryta, Maskvai palanki, vyriausybė su Paleckiu ir Gedvila priešakyje. Kariuomenėje pradėjo šeimininkauti politrukai. Nauja vyriausybė paskubomis skelbė rinkimus į Liaudies šeimą. Šis seimas buvo išrinktas teroro sąlygomis. Jis susidėjo tik iš komunistų ir jiems prijaučiančių nepartinių. Seimas tuoj pat paskelbė žemės ir turtų nacionalizaciją, norą dėtis prie Tarybų Sąjungos ir „išrinko" delegaciją, kuri turėjo „prašyti", kad Maskva teiktųsi priimti Lietuvą į Tarybų Sąjungos sudėtį. Maskva, žinoma, to ir telaukė. Ir taip 1940 metų liepos 21 dieną Lietuva kaip tarybinė respublika buvo inkorporuota į Tarybų Sąjungos sudėtį. Po to ypač suintensyvėjo griovimas viso to, kas nekomunistiška. Buvo uždaryti visi nekomunistiški laikraščiai, organizacijos, mokyklos, leidyklos. Vadovaujantys asmenys suimami ir grūdami į kalėjimus. Buvo išbrauktas iš universiteto sudėties Teologijos-filosofijos fakultetas. Kauno seminarijos rūmai su visais jai priklausančiais pastatais buvo rekvizuoti ir paimti tarybinės kariuomenės reikalams. Nustojo veikusi ir Vilkaviškio bei Telšių kunigų seminarija. Iškilo pavojus, kad vyskupijos liks be kunigų.

Tada vyskupai nutarė Kaune suorganizuoti vieną, visoms vyskupijoms skirtą, kunigų seminariją ir daryti viską, kad ji galėtų sėkmingai veikti. Šios seminarijos rektorium buvo paskirtas, neseniai konsekruotas, vyskupas V. Brizgys; dekanu — vysk. Padolskis. Į profesorių bei dėstytojų skaičių buvo įtraukti tinkamiausi asmenys iš anksčiau veikusių seminarijų.

Sunkiausias dalykas buvo rasti tinkamas patalpas, nes tarybinė valdžia jų nedavė. Į pagalbą atėjo katalikiškoji Kauno miesto visuomenė. Ji savo butuose užleido atliekamus kambarius klierikų apgyvendinimui. Paskaitos buvo skaitomos studentų bažnyčioje, katedros zakristijoje ir panašiose patalpose. Seminarijos valgyklai dalį savo patalpų užleido prof. B. Česnys, kun. Stankevičius ir seserys širdietės Vilniaus g. 4. Jos, atrodo, buvo ir šios valgyklos virėjos.

Įsigalėjus tarybinei santvarkai, sunkūs laikai atėjo ir vienuolynams. Tėvų jėzuitų gimnazija buvo greitu laiku suvalstybinta. Gyvenamas namas Rotušės 12 paimtas kariuomenės reikalams — jame buvo apgyvendinti lakūnai. Buvo suvalstybintas pagalbinis ūkis Bajėnuose ir poilsio namai Kulautuvoje.

1941 metais suintensyvėjo vokiečių kilmės gyventojų repatriacija. Į repatriantų skaičių užsirašė ir vokiečiai jėzuitai. Vokiečių valstybė pasirūpino, kad vokiečiai jėzuitai nebūtų išmesti į gatvę. Jiems kaip pakaitalą už Rotušės 12 sekvestravimą tarybinė valdžia atidavė du butus Maironio namuose. Lietuviai jėzuitai turėjo ieškoti sau pastogės savo bažnyčios palėpėse. 1941 m. pavasarį vokiečiai jėzuitai: tėvai Kipas, Fangeris, Fulstas, Ritmeisteris, Boegneris, Austas, Pricėnas apleido Lietuvą ir išvyko į Vokietiją.

Tų metų pavasaris buvo labai neramus. Tarybiniai pareigūnai atrodė labai susierzinę. Enkavedistų mašinos zujo po namus, ieškodami areštuotinų asmenų. Jiems nepageidautinus asmenis tiesiog gaudydavo gatvėse, grūsdavo į mašinas, veždavo į kalėjimus, o iš ten — į Rytus. Retas kuris iš areštuotųjų grįždavo atgal į Lietuvą. Šią skaudžią akciją nutraukė prasidėjęs karas tarp Vokietijos ir Tarybų Sąjungos.

VOKIEČIAI ŽYGIUOJA Į RYTUS

1941 metų birželio mėn. 22 d., 4 val. ryto Kauno miesto gyventojus išbudino perkūniškas trenksmas Aleksoto rajone. Vokiečių lėktuvai pradėjo bombarduoti aerodromą ir kitus kariškus objektus. Netrukus po to per radiją pasigirdo Maskvos diktatoriaus pranešimas, kad Vokietija užpuolė Tarybų Sąjungą. Visur buvo girdimi išgąsdinti šauksmai: „Karas! Karas!"

Kilo panika. Tarybiniai lakūnai, viską palikę, puolė į aerodromą, norėdami išgelbėti ten stovėjusius lėktuvus. Bet tik mažą jų dalį pasisekė išgelbėti. Vidudienį prasidėjo tarybinės kariuomenės traukimasis per Aleksoto tiltą į rytus. Taip tęsėsi visą dieną. Antrą nuo karo pradžios dieną teko išgyventi skaudų įvykį. Apie vidudienį iš aukšto Rotušės bokšto pakilo lietuviška trispalvė. Plevėsavo gana ilgoką laiką. Galop ją pastebėjo besitraukianti tarybinė kariuomenė. Jos būrys apsupo Rotušę, nutraukė vėliavą, pagrobė ten rastą jauną vyrą ir, kaip pasakoja žmonės, išsivežę už miesto, sušaudė.

Per tą laiką Kaunas nebuvo bombarduojamas. Vokiečiai panoro Kauną paimti sveiką. Tam tikslui jie per Vilkiją, Jonavą apsupo Kauną ir jame esančią kariuomenę, paimdama ją nelaisvėn. Dalis belaisvių buvo apgyvendinta Rotušės 12 namuose. Tarybiniai belaisviai atrodė žvalūs, per daug neišvargę. Galimas daiktas, kad jie be didelio pasipriešinimo pasidavė vokiečiams, tikėdamiesi tuo būdu išsigelbėti nuo Stalino teroro. Deja, jie skaudžiai apsiriko. Po to rusų kariai pradėjo kitaip su vokiečiais kautis.

Vokiečiai, užėmę Kauną, jame rado jau susidariusią Lietuvos vyriausybę su prof. J. Ambrazevičium priešakyje. Pradžioje jie vyriausybę toleravo. Lietuvos vyriausybė susilaukė net pasveikinimo ir sėkmės

linkėjimo iš kai kurių užsienio valstybių, pvz., iš Bulgarijos. Tačiau tai tęsėsi neilgai. Dar tą pačią vasarą iš Berlyno į Kauną atvyko civilinė okupacinė valdžia su savo gebietskomisarais ir viską paėmė į savo rankas. Daugelis ministrų atsistatydino. Jei kai kurie pasiliko, tai pasiliko tik kaip tarėjai, vykdą vokiečių valdžios potvarkius.

Skaudžiausią vokiečių valdžios smūgį teko patirti žydų visuomenei. Jie jau pirmomis okupacijos dienomis buvo varomi iš savo butų į getus, o iš ten — į naikinimo kameras ar sušaudymo duobes. Sunku buvo suprasti, kaip prie tokio barbariško darbo buvo priėjusi tauta, kuri davė pasauliui tiek daug garsių mokslininkų, menininkų ir net apaštalų.

1941 metais iš Vokietijos grįžo T. Fulstas. Sugrįžęs padarė tokį pareiškimą: „Būdamas Berlyne, savo akimis mačiau ir skaičiau dokumentą, kuriuo D.G. Tėvas Generolas paskyrė T. Stanislovą Gruodį Lietuvos provincijos provinciolu. Šis dokumentas buvo pasiųstas į Lietuvą paštu". Nors šio dokumento paštas man neįteikė, bet dėl paskyrimo nebuvo pagrindo abejoti. Ir taip 1941 metais aš tapau provinciolu, priimdamas šią sunkią naštą iš T. B. Andriuškos. Dabar reikėjo rūpintis atgaivinti ir stiprinti tėvų jėzuitų darbą Lietuvoje, gerokai apardytą ir suparalyžuotą tarybinės valdžios metais.

Rotušės 12 namai, kaip jau buvo minėta, tarybinės valdžios buvo rekvizuoti kariuomenės reikalams. Atėję vokiečiai, juose apgyvendino belaisvius. Reikėjo daryti žygių, kad vokiečiai šiuos belaisvius iškraustytų kitur, o namus grąžintų tėvams jėzuitams. Šiuo reikalu nuvykau pas vokiečių komendantą ir išdėsčiau jam savo reikalą. Kadangi pradžioje vokiečių kariuomenė buvo palankiai nusiteikusi lietuviškai visuomenei, mano prašymas palyginti greitu laiku buvo patenkintas. Kauno jėzuitų rezidencija galėjo iš naujo pradėti savo darbą.

Kauno namų vyresniojo pareigas ėjo T. Jurgis Smilgevičius. Sykiu jis buvo ir bažnyčios rektorius. Vadovavo Vyrų ir Maldos apaštalavimo sąjūdžiui. Kas sekmadienį laikė šiam apaštalavimui pritaikytas pamaldas. Reikalui esant, važiuodavo į parapijas vesti rekolekcijų ar kitokiu būdu talkininkauti vietos klebonams. Sykiu su juo bažnyčioje gražiai darbavosi t. Rimkevičius. Jis perėmė, T. Kipui išvažiavus, vadovauti Moterų sodalicijai. Sekmadieniais laikė šiai sodalicijai ir šiaip besimokančiai jaunuomenei pritaikytas pamaldas. T. Danylai talkininkaujant, vadovavo vokiečių kalbos kursams. Bažnyčioje tam tikrą laiką darbavosi T. Lygnugaris, o taip pat, baigęs studijas, T. Šeškevičius. Palengvėl T. Smilgevičiui ir T. Rimkevičiui pasisekė užmegzti ryšį su jaunais ir net pasižymėjusiais menininkais, kurie maloniai sutiko dalyvauti pamaldose ir jas turtindavo savo giedojimu bei muzika. Kartais buvo ruošiami net specialūs bažnytinės muzikos bei giedojimo renginiai. Vargonavo ir bažnytiniam chorui sėkmingai vadovavo Benediktas Mačikėnas. Reikia pasakyti, kad Kauno visuomenė buvo pamėgusi tėvų jėzuitų bažnyčią, todėl uoliai dalyvavo joje ruošiamose pamaldose ir gausiai būriavosi prie jos klausyklų.

Prie jėzuitų bažnyčios gyvavo moderniškai įrengta, ir tų pačių jėzuitų vadovaujama, gimnazija. Tarybinė valdžia ją buvo suvalstybinusi. Atėjus vokiečiams, buvo stengiamasi gimnaziją atgaivinti. Kol gyvavo Lietuvos vyriausybė, sunkumų nebuvo. Šios gimnazijos direktoriumi paskirtas tėvas J. Danyla, kapelionu — t. Rimkevičius. Grįžo ir seniau mokytojavę mokytojai. Tačiau gimnazija neilgai galėjo ramiai darbuotis. Kai įsigalėjo vokiečių civilinė valdžia, atsirado įvairių sunkumų. Turėjau ne kartą lankyti švietimo reikalams skirtą tarėją Germantą ir su juo ilgai tartis: vis norėjosi kiek galima ilgiau išlaikyti gimnaziją savo rankose ir neleisti joje įsigalėti svetimai dvasiai. Tačiau šios

pastangos nedavė rezultatų. Besibaigiant 1941 metams, lapkričio 15 dieną gimnazija buvo suvalstybinta ir jos priešakyje atsistojo kiti žmonės.

Pagryžuvio naujokyną tarybinė valdžia 1940 m. uždarė, pasiryžusi ten įsteigti džiovininkų sanatoriją. Vokiečiams jėzuitams repatriavus, o karisimams bei fratrams išvažinėjus į namus, Pagryžuvyje pasiliko broliai su t. Juškevičium ir t. Masilioniu. T. Juškevičius rūpinosi ūkio reikalais, jam talkininkavo broliai. T. Masilionis buvo paliktas kaip koplyčios rektorius. Prie t. Masilionio ėmė kibti vietinė valdžia dėl jo pasakytų pamokslų kaimyninėje parapijoje. Tada t. Masilionis buvo iškeltas į Šiaulius, o į jo vietą atvyko iš Bajėnų t. J. Danyla. Žlugus tarybinei valdžiai ir įsigalėjus vokiečių okupacijai, Pagryžuvyje palengvėl pradeda atsistatyti tvarka, buvusi prieš tarybinės kariuomenės įsiveržimą į Lietuvą.

1941 metų vasarą t. Danyla grįžta į Kauną vadovauti jėzuitų gimnazijai, o į jo vietą iš Šiaulių atvyksta t. Antanas Dambrauskas, kaip namų rektorius ir naujokų magistras. Jis atvyko iš Lenkijos, kur darbavosi unitų tarpe. Jis greit pramoko lietuvių kalbos, nes pats buvo kilęs iš Rytų Lietuvos ir vaikystėje kalbėjo lietuviškai. Pasižymėjo kaip prityręs rekolekcijų vedėjas, ypač vienuoliams. Vokiečiams atėjus, į Pagryžuvį rinkosi išvažinėję jėzuitai — naujokai, fratrai ir broliai. 1941 m. rugpjūčio 15 dieną iš naujo atidaromas Pagryžuvyje naujokynas. Kai kuriems naujokams padarius įžadus, atsirado 9 fratrai — klierikai. Jų studijoms vadovauja t. A. Dambrauskas ir t. B. Andriuška. Pasižada pradėti dėstyti filosofijos disciplinas ir 3 lenkai jėzuitai, ištremti iš Vilniaus. Studijuojančių filosofiją pirmame kurse susidaro 5, antrame — 1, trečiame — 3 klierikai. 1942 metais t. A. Dambrauskas perkeliamas į Kauną, o į Pagryžuvį toms pačioms pareigoms skiriamas t. J. Danyla. Pagryžuvio

koplyčia turėjo gerą vardą apylinkės gyventojų tarpe ir buvo uoliai lankoma. Pagryžuvio tėvai taip pat talkininkavo apylinkės kunigams.

Šiauliuose vokiečių okupacijos metu rektoriavo t. J. Borevičius. Ten taip pat, prieš išvykdamas į Vilnių, sėkmingai darbavosi t. J. Paukštys, o vėliau atvyko ir t. Antanas Šeškevičius. Bet ilgiausiai Šiauliuose pasidarbavo t. Pr. Masilionis. Šiauliuose jis buvo tuo, kuo t. J. Smilgevičius Kaune: vadovavo Vyrų ir Moterų apaštalavimo sąjūdžiui, organizavo Eucharistijos karžygius, vedė rekolekcijas ir pamokslavo apylinkės bažnyčiose. Šiaulių jėzuitų bažnyčia ilgainiui pasidarė pulsuojančiu religinio gyvenimo centru. Daug prie šio tikslo pasiekimo prisidėjo sėkminga t. B. Andriuškos padaryta darbo pradžia ir vėlesnis jo grįžimas iš Pagryžuvio į Šiaulius apaštalauti bei šiam darbui vadovauti.

Vilniaus kolegijoje buvo palikta ta pati vadovybė ir tvarka, kuri buvo Lenkijos laikais, tik pertvakyta, kad Šv. Kazimiero bažnyčioje būtų laikomos pamaldos ir lietuvių kalba. Pakeitimai įvyko, kai vokiečiai likvidavo lenkų kolegiją.

Atėjus vokiečiams, vysk. Brizgio vadovaujama kunigų seminarija iširo. Vilkaviškis ir Telšiai panorėjo turėti vėl savas seminarijas. Kauno seminarijai pasiliko trys vyskupijos: Kauno, Panevėžio ir Kaišiadorių. Arkivysk. Skvireckas man pavedė vadovauti šiai seminarijai, kol bus surastas pastovus vadovas. Vysk. Paltarokas inspektorium paskyrė jauną, energingą kunigą Lukošiūną. Ką vys. Kukta paskyrė prefektu, dabar jau nebeatsimenu. Vėl reikėjo galvoti apie patalpas, dėstytojus, klierikų aprūpinimą. Tik šį kartą buvo mažiau vargo, negu sovietams atėjus. Vokiečių kariuomenė grąžino visas seminarijos patalpas, išskyrus Didžiuosius rūmus. Sumažėjus klierikų skaičiui, gautų patalpų pakako. Su dėstytojais irgi nebuvo per daug vargo, nes daugelis jų pasiliko iš seniau. Daugiau

rūpesčių buvo dėl buitinių sąlygų. Laimei, man neteko ilgesnį laiką vadovauti kunigų seminarijai, nes apie tų pačių metų Kalėdas nuolatiniu rektoriumi buvo paskirtas salezietis kun. Pranas Petraitis. Jis Nepriklausomybės laikais gražiai darbavosi jaunimo tarpe prie Švč. Trejybės bažnyčios. Sovietų laikais, būdamas pasienio klebonu, padėjo ne vienam, kuriam grėsė pavojus, surasti prieglobstį Vakaruose. Už tai buvo saugumo areštuotas ir sykiu su kitais kaliniais varomas į Rytus. Už Minsko turėjo išgyventi sušaudymo siaubą. Tik laimingo atsitiktinumo dėka išliko gyvas ir po didelių vargų pasiekė savo kraštą. Ši aplinkybė padėjo kun. P. Petraičiui laimėti vokiečių valdžios pasitikėjimą. Džiaugiuos, kad kunigų seminarijos priešakyje atsistojo tikrai nusipelnęs ir daug iškentėjęs vyras! Lygiai džiaugiausi, kad nuo mano pečių nukrito gana sunki ir atsakinga kunigų seminarijai vadovavimo našta.

Ne taip greitai nuo mano pečių nukrito trečioji našta — sekretoriaus bei prodekano pareiga Teologijos-filosofijos fakultete. Vokiečių valdžia leido universitetui veikti, tik pareikalavo, kad jis būtų „išvalytas" nuo komunistinių ir jiems prijaučiančių asmenų, pakliuvusių į universiteto personalą sovietų laiku. Tam tikslui kiekvienam fakultetui buvo paskirtas „iš viršaus" branduolys, susidedąs iš trijų patikimų profesorių. Jie turėjo surasti visus kitus reikalingus dėstytojus. Kai Teologijos-filosofijos fakultetas buvo sukomplektuotas ir susirinko į oficialų posėdį, savo dekanu išrinko prof. Pr. Kuraitį, o prodekanu — mane. Šias pareigas aš turėjau eiti iki Teologijos-filosofijos fakulteto uždarymo 1944 metais, kai tarybinė kariuomenė antrą kartą įžengė į Lietuvą.

Vokiečių okupacijos pradžioje netikėtai mirė ilgametis fakulteto profesorius Stasys Šalkauskis. Mirė Šiauliuose. Todėl Šiaulių visuomenė nutarė didžiai

nusipelniusį velionį iškilmingai palaidoti. Į laidotuves suvažiavo daug žmonių ir sukviestų svečių iš įvairių Lietuvos vietovių. Dalyvavo ir universiteto rektorato bei Teologijos-filosofijos fakulteto atstovai. Jų tarpe teko būti ir man. Bažnyčioje gražų pamokslą pasakė vysk. Paltarokas. Kapinėse nuoširdų ir poetišką žodį tarė prof. J. Ambrozevičius. Visi kalbėjusieji pabrėžė didelius mirusiojo nuopelnus, harmoningai derinant filosofiją su teologija, tiesiant krikščioniškos pasaulėžiūros pagrindus ir ugdant Lietuvai krikščioniškos inteligentijos eiles. Skirstėmės su skaudama širdimi, bet sykiu ir su pasiryžimu prisidėti, kuo kas gali, prie velionio prof. Stasio Šalkauskio pradėto garbingo darbo.

Maždaug tuo pačiu laiku Šiauliuose mirė ir buvo vietos kapinėse palaidotas kitas Teologijos-filosofijos fakulteto dėstytojas dr. Dielininkaitis. Jo asmenyje Lietuvos darbininkai neteko uolaus užtarėjo ir rėmėjo.

Karas užsitęsė. Juo labiau vokiečiai veržėsi į rytus, tuo didesnį sutikdavo pasipriešinimą. Sovietų lakūnai jau išdrįso bombartuoti, toli užnugaryje esančius, miestus — Vilnių, Kauną ir kitus. Vokiečiai erzinosi ir niršo. Po vieno didesnio Vilniaus bombardavimo, kada, kritusi prie Šv. Mikalojaus bažnyčios, bomba užmušė gerbiamą Vilniaus veikėją Čibirą ir sužeidė kelis kitus asmenis, vokiečiai griebėsi keršto. Jie likvidavo lenkišką Vilniaus kunigų seminariją, o visą jos personalą išvežė priverstiniams darbams į Išlaužos ūkį, netoli Garliavos. Vokiečiai taip pat likvidavo lenkų jėzuitų kolegiją Vilniuje, pasiryždami jos personalą gabenti į Panevėžiuko ūkį netoli Babtų. Tarpininkaujant t. Fulstui, pavyko lenkus jėzuitus išgelbėti nuo deportacijos. Juos priglaudė Pagryžuvio naujokynas. Jiems buvo suteiktas atskiras namukas, kur jėzuitai galėjo tvarkytis pagal savo paprotį. Valgyti ateidavo į bendrą valgyklą. Man asmeniškai teko su jais kalbėtis. Atrodo, buvo paten-

kinti savo padėtimi, bent niekuo nesiskundė. Lenkai broliai bei klierikai buvo vokiečių apgyvendinti Panevėžiuko ūkyje priverstiniams darbams. Buvo stengiamasi ir jiems padėti. Labai skaudu, kad gana turtinga lenkų kolegijos biblioteka Vilniuje vokiečių paskirta sunaikinimui. Tik vogčiom kai kam pasisekė išgelbėti vieną kitą vertingesnį veikalą.

Nelengva dalia teko ir vysk. Reiniui, Vilniaus krašto apaštališkajam administratoriui. Iš vienos pusės kieta vokiečių okupacinė valdžia, o iš kitos — neramus lenkiškas gaivalas. Lietuviška Vilniaus visuomenė, norėdama pagerbti savo Ganytoją, nutarė suruošti išgilmingą jo veiklos minėjimą. Buvo pakviesta daug svečių. Jų tarpe ir man teko dalyvauti. Jubiliatui įteikta daug gėlių, dovanų, pabrėžti jo nuopelnai Bažnyčiai ir Tėvynei, ypač Vilniaus krašto lietuviškai visuomenei, kurios teisės lenkų valdžios buvo skaudžiai pažeidžiamos. Gražią sveikinimo kalbą pasakė ilgametis Vilniaus veikėjas prof. M. Biržiška, taip pat gudų veikėjas kun. Adomas Stenkevičius. Salę užpildė jaunoji lietuviškosios inteligentijos karta, neseniai baigusi Lietuvos universitetą ir atvažiavusi į Vilnių dirbti kultūrinį darbą.

1944 metų pavasarį gavau iš Tėvo Generolo leidimą padaryti keturis iškilmingus vienuolinius įžadus. Įžadus padariau tų pačių metų balandžio 22 dieną per Šv. Marijos, Jėzaus Draugijos Karalienės šventę. Juos priėmė ir gražų žodį pasakė mūsų Draugijos atgaivintojas Lietuvoje tėvas B. Andriuška. Poetiškai prabilo ir jaunas tėvelis Aleksandras Markaitis, užsirekomendavęs kaip talentingas rašytojas, vėliau tiek daug turėjęs iškentėti tremties kalėjimuose. Tai buvo visų mūsų šventė, paraginusi ištvermingai darbuotis Dievo karalystės kūrimui, nepaisant karo sunkumų ir pavojų.

Vokiečių okupacijos metu buvau įtrauktas dar į vieną darbą. Kad ir nenorom, vokiečiai leido įkurti Blaivybės draugiją. Jos priešakyje atsistojo prof. Lašas. Vysk. Brizgys panorėjo, kad ir aš joje dalyvaučiau. Deja, ši draugija didelio pasisekimo neturėjo. Suruošusi vieną kitą viešą renginį, ji pradėjo merdėti. Kiti rūpesčiai patraukė visuomenės dėmesį.

Po Stalingrado tragedijos vokiečiai sumanė Pabaltijo tautas labiau įtraukti į savo karo mašiną. Jie šoko organizuoti vietines divizijas, kurios sykiu su vokiečių kariuomene turėjo stoti į kovą su tarybine armija. Atrodo, kad Estijoje ir Latvijoje jie turėjo šiokį tokį pasisekimą, bet Lietuvoje patyrė visišką pralaimėjimą. Tuoj po to prasidėjo represijos. Vilniuje, Kaune, Šiauliuose buvo areštuoti žymesni lietuviai veikėjai ir išvežti į Štuthofą sunaikinimui. Kaune buvo areštuotas universiteto rektoratas ir kai kurie profesoriai. Iškilo pavojus, kad vokiečiai pradės masiškai deportuoti lietuvius Reicho darbams. Tik žymiausiems Lietuvos veikėjams pasirašius atitinkamą atsišaukimą į tautas, šis pavojus buvo pašalintas. Buvo paleisti universiteto profesoriai, bet nepaleisti į Štuthofą išvežti asmenys. Jie išsilaisvino tik tarybinei armijai užėmus rytinę Vokietiją. Ir tai ne visi!

1944 metų vasara buvo tvanki ir nerami. Buvo jaučiama, kad Maskva ruošiasi didelei ofenzyvai. Suerzinti vokiečių pareigūnai zujo po miestą, stengdamiesi viską išvežti į Vokietiją, kas tik buvo brangesnio ar reikalingesnio. Pasibaigus mokslo metams, nutariau atlikti įprastinę mūsų namų vizitaciją. Visų pirma nuvykau į Pagryžuvį. Pasigėrėjau visų narių gera dvasia. Nors visi jautė, kad artinasi karo audra, niekas neманė bėgti kitur. Visi buvo pasiryžę likti vietoje ir ramiai priimti Dievo Apvaizdos leistus išbandymus. Tos geros nuotaikos paveiktas, pasiryžau kurį laiką pasilikti Pagryžuvyje ir čia atlikti savo rekolekcijas.

Besibaigiant rekolekcijoms, pasklido žinia, kad tarybinė armija pralaužė vokiečių frontą į rytus nuo Minsko ir kad vokiečių kariuomenė skubiai traukiasi Vilniaus-Daugpilio link. Nieko nelaukdamas, pasiryžau vykti į Šiaulius. Ir Šiauliuose viešpatavo tvarka bei gera dvasia. Tik Borevičius, Šiaulių inteligentų paveiktas, nerimo ir ruošėsi su jais vykti į Vakarus. Stengiausi jį nuraminti, bet vėlesnieji įvykiai parodė, kad mano pastangos nebuvo sėkmingos. T. Borevičius pasitraukė į Vakarus.

Man dar esant Šiauliuose, pasklido žinia, kad tarybinė kariuomenė per Švenčionis, Uteną pradėjo žygiuoti Panevėžio link, stengdamasi apsupti vokiečių kariuomenę, esančią Kaune. Reguliarus susisiekimas su Kaunu nutrūko. Į Kauną sugrįžau proginiu sunkvežimiu. Kaune buvo pilna besitraukiančios vokiečių kariuomenės. Taip tęsėsi visą liepos mėnesį. Sykiu su besitraukiančia kariuomene į Vakarus veržėsi iš Rytų pabėgėlių srautas.

Kaune sužinojau, kad tarybinė kariuomenė užėmė ne tik Panevėžį, bet ir Šiaulius. Vilnius gi esąs iš visų pusių apsuptas. Todėl kelionė į Vilnių, kur po lenkų deportacijos darbavosi t. R. Blažys ir t. J. Paukštys, savaime atkrito. Reikėjo Kaune ruoštis besiartinančiai karo audrai. Visi šokome tvarkytis. Gerai apžiūrėję, radome po bažnyčios grindimis gana nemažą rūsį. Ten sugabenome viską, ką turėjome brangesnio ir reikalingesnio. Gyventi persikėlėme iš aukštutinių į žemutinius aukštus. O tuo tarpu tarybinė kariuomenė, paėmusi Vilnių, artinosi prie Kauno. Vis aiškiau ir aiškiau buvo girdėti pabūklų kanonada. Kilo gaisrai. Buvo girdimi pastatų sprogdinimai. Liepos 30 dieną Kauną apleido arkivysk. J. Skvireckas, palikdamas prel. Jakubauską valdyti arkivyskupiją. Tą pačią dieną į Vokietiją išvyko ir t. Fulstas. Naktį iš liepos 30 į 31 buvo susprogdintas Aleksoto tiltas, taip pat tiltas per Nerį. Buvo aišku, kad

vokiečių kariuomenė palieka Kauną. Ir išties: 1944 metų liepos 31 dieną tarybinė kariuomenė vėl įžengė į Kauną.

VĖL GRĮŽTA TARYBINĖ VALDŽIA

Turiu prisipažinti, kad įžengę į miestą, tarybiniai kariai nebuvo tokie baisūs, kaip juos skelbė vokiečių propaganda. Elgėsi ramiai ir mandagiai. Žinoma, kai kur pasitaikydavo ir ekscesų. Bet ten ieškota ne kokių brangenybių, o daugiausia svaigalų. Dėl tų svaigalų ir man teko pakliūti į labai pavojingą padėtį. Tą patį rytą, kai į Kauną įžengė raudonoji armija, į Rotušės 12 kiemą įsibrovė raitelių dalinys. Palikę arklius kieme, kareiviai nuskubėjo į greta esančią vaistinę. Ten rado denaturato, atsinešė į kiemą ir pasigėrė. Po valandėlės pasirodė kieme pora jaunesnių karininkų, irgi išgėrusių. Pamatę savo pasigėrusius karius, rūsčiai pareikalavo, kad, ėjęs per kiemą zakristijonas, atvestų šeimininką. Išsigandęs zakristijonas puolė į bažnyčią, kur aš kalbėjau brevijorių, prašydamas išeiti į kiemą ir pasikalbėti su karininkais. Man išėjus, minėti karininkai puolė mane, kaltindami, kad aš nuodijąs tarybinius karius. Bandžiau aiškintis, kad pasigėrusius karius matau pirmą kartą, kad aš jiems jokių svaigalų nesu davęs. Tačiau išgėrę karininkai, nepaisydami mano pasiaiškinimų, tęsė savo puolimus. Taip truko gerą valandą. Tik staiga vienas karininkas ėmė traukti iš makšties revolverį, šaukdamas: „Stok prie sienos!“ Pasijutau didžiausioje bėdoje. Nei bėgt, nei rėkt! Širdies gilumoje pradėjau melstis, prašydamas pagalbos iš aukštybių. Ir toji pagalba atėjo. Pro šalį ėjo pora vyresnių karininkų. Matydami bešūkaujančius ant manęs karininkus, jie prisiartino ir paklausė, kas čia darosi? Puolėjai pakartojo savo kaltinimus, o aš, kiek

pajėgdamas ramiau, pakartojau savo pasiaiškinimus, duodamas suprasti, kad kariai svaigalus greičiausiai radę greta esančioje vaistinėje. Tada atvykęs karininkas prisiartino prie vieno girto kareivio, gerokai jį pakratė, atvarė prie mūsų ir, rodydamas į mane, paklausė, ar aš jam davęs svaigalų. Kareivis pažvelgė į mane savo girtomis akimis ir pralemeno: „Ne jis!“ Tai buvo mano išgelbėjimas. Po to vyresnieji karininkai mane paleido, o išgėrusius išsivedė su savimi. Taip pasibaigė mano pirmoji pažintis su, įžengusiais į Kauną, tarybiniais kariais.

Kaip jau buvo minėta, arkivysk. J. Skvireckas, prieš išvykdamas į užsienį, įgaliojo prel. Jakubauską valdyti arkivyskupiją. Jis apsigyveno pirmuose seminarijos rūmuose kunigo inspektoriaus bute. Tai buvo vienintelis žmogus, kuris atsidėjęs saugojo seminarijos pastatus, o ypač jos turtingą biblioteką. Jam dėl to teko patirti nemažai nemalonumų nuo neprašytų „svečių“. Man anuomet ne kartą teko lankyti prelatą ir tartis su juo įvairiais reikalais. Per vieną tokį apsilankymą prelatas pasiūlė man sutikti būti seminarijos rektoriumi. Pradžioje atsisakiau, pabrėždamas, kad man jau pakanka turimų rūpesčių. Bet po to, kai šis pasiūlymas ir vėl pakartotas, virto nuoširdžiu prašymu, sutikau. Juoba, kad mokslo metai jau buvo prasidėję ir reikėjo skubėti. Suprantama, kad prieš pradėdamas darbą, turėjau susitarti su centrine tarybine vyriausybe. Šiuo reikalu nuvykau į Vilnių. Vyriausybės atstovas pažadėjo mane priimti, tik prašė valandėlę palaukti, kol ateis partijos atstovas. Po gero pusvalandžio buvau priimtas.

Centrinė vyriausybė nerodė didelio palankumo projektuojamai kunigų seminarijai, tačiau leidimą pradėti darbą davė. Jaučiausi patenkintas. Ta proga aplankiau Vilniaus kolegiją. Joje radau jau grįžusius tėvus jėzuitus, klierikus ir brolius. Vadovavo t. Vantuchovskis. Jiems buvo palikta, seniau turėta,

tvarka. Lietuvių reikalams buvo įkurta lietuviška sekcija — Missio lithuana. Ją sudarė tuo metu Vilniuje veikę t. Blažys ir t. Paukštys. Reikalui esant, galėjo būti priskirti ir kiti tėvai lietuviai. Šv. Kazimiero bažnyčioje jie galėjo laikyti lietuviams lietuviškas pamaldas ir vesti pastoracijos darbą mieste. T. Blažio ir t. Paukščio takto dėka, sugyvenimas tarp lietuvių ir lenkų jėzuitų pasidarė ne tik galimas, bet ir sėkmingas.

Būdamas dar Vilniuje, gavau žinią, kad tarybinė kariuomenė besiruošianti užimti visas seminarijos patalpas. Viską metęs, išskubėjau į Kauną. Žinia pasitvirtino. Visos mano pastangos atgauti bent dalį seminarijos rūmų nuėjo niekais. Dalinio vadas majoras kategoriškai pabrėžė: „Karas dar tęsiasi. Seminarijos patalpose turi būti įsteigta ligoninė fronto kariams gydyti. Karo metu pirmenybė kariškiems reikalams!" Ir dar mums besiderant, pastatė prie visų įėjimų sargybą su griežtu įsakymu nieko be leidimo neįleisti. Buvo aišku, kad vesti derybas toliau nėra prasmės ir reikia ieškoti kitos išeities. Tada buvo kreiptasi į Kauno miesto vykdomojo komiteto pirmininką Rakauską. Kai jis bandė atsikalbėti patalpų trūkumu, buvo nurodyta, kad tuo tarpu yra laisvi tėvų marijonų ir tėvų jėzuitų rūmai, ir buvo parašyta pavesti juos kunigų seminarijos reikalams. Pirmininkas su šiuo pasiūlymu sutiko. Kai atitinkami dokumentai buvo gauti, prasidėjo praktiškas pasiruošimas mokslo metams. Buvo tiksliai nustatytą, kokią dalį savo patalpų marijonai ir jėzuitai paveda seminarijai, o kokia paliekama jų šeimoms. Jėzuitai seminarijai pavedė ir savo, moderniškai įrengtą, virtuvę, kurią buvo įsteigę prie gimnazijos. Tai labai palengvino klierikų maitinimą. Buvo suplanuota teologinių kursų klierikus apgyvendinti Rotušės 12 rūmuose, o licėjinių — tėvų marijonų rūmuose. Pamaldos viseims klierikams buvo atliekamos jėzuitų bažnyčioje.

Tvarkant patalpų reikalus, reikėjo galvoti ir apie dėstytojus. Dalis dėstytojų pasiliko iš ankstyvesniųjų laikų, kitą dalį reikėjo parūpinti iš šalies. Sudarytas dėstytojų sąrašas buvo pateiktas vyskupams tvirtinti. Kaip tik tuo metu įvyko vyskupų konferencija Ukmergės klebonijoje. Į ją atvyko vyskupai: Paltarokas, Matulionis, Reinys. Telšių vyskupas buvo anapus fronto. Vysk. Karosas buvo sukliudytas tebevykstančių kovų. Jis įgaliojo prel. Jakubauską atstovauti Vilkaviškio vyskupijai. Prelatas kaip tik tą dieną susirgo, pavesdamas mane jam atstovauti. Turėdamas įgaliojimus, galvojau, kaip pasiekti Ukmergę. Tik staiga prie Rotušės 12 durų sustojo kariška mašina. Iš jos išlipę karininkai pareiškė, kad jie sutinka mane nuvežti į Ukmergę ir parvežti atgal. Kadangi kitos priemonės nebuvo, tai aš su dėkingumu priėmiau jų pasiūlymą.

Konferencijai pirmininkavo vysk. Reinys, sekretoriavo vysk. Paltarokas. Visų pirma pradėta svarstyti Kauno kunigų seminarijos reikalas. Mano pasiūlytą profesorių ir dėstytojų sąrašą vyskupai patvirtino. Į jį įėjo šie asmenys: prof. Kuraitis, prel. A. Grigaitis, kan. Stankevičius, kan. Venckus, dr. J. Grigaitis, t. Aleksa, t. Rimkevičius, kun. Ragauskas, kun. Baliukas, mokyt. Starkus, mokyt. Palys, vėliau — kun. Šlapkauskas ir t.t. Dvasios tėvu buvo paskirtas t. A. Dambrauskas; prokuratoriumi — kun. Juodgalvis. Pagal nusistovėjusią tradiciją, vysk. Paltarokas į inspektorius paskyrė kan. P. Raudą, o vysk. T. Matulionis į prefektus — kun. Meidį.

Anuomet labai svarbi problema buvo maisto klausimas. Todėl buvo prašyta vyskupų, kad jie paragintų klebonus parinkti aukų natūra. Vyskupai pažadėjo tai padaryti.

Po to prasidėjo pastoracinių klausimų svarstymas. Tik šio darbotvarkės punkto, deja, nepasisekė baigti. Saugumas pasišaukė vietos kleboną kun. Dagilį ir jį

smarkiai puolė, kam leidęs savo klebonijoje susirinkti vyskupams. Pareikalavo, kad vyskupai tuoj pat išsiskirstytų. Klebonui sugrįžus, netrukus į kleboniją atvyko kariškas, ginkluotas dalinys, kurio viršininkas pasišaukė kiekvieną konferencijos dalyvį atskirai ir pareikalavo tuoj pat apleisti Ukmergę. Taip liūdnai pasibaigė ano meto vyskupų konferencija. Grįžti atgal man teko savom priemonėm. Pasišovę mane atgal parvežti, karininkai daugiau nepasirodė. Taip ir nepasisekė sužinoti, iš kur jie buvo atvykę ir kas juos man buvo parūpinęs.

Kai sugrįžau į Kauną, pradėjo rinktis klierikai. Pastogė jiems jau buvo paruošta. Sunkiau buvo juos pavalgydyti. Prokuratorius, sugriebęs nuo vokiečių laikų užsilikusį sunkvežimį, pradėjo keliones po parapijas. Reikia pasidžiaugti, kad tos kelionės nebuvo tuščios. Beveik kiekvieną kartą grįždavo su pilna mašina. Iš atvežtų produktų vargdienės seserys — jos buvo virtuvės vedėjos — gamindavo, kad ir paprastus, bet sveikus patiekalus. Badauti neteko, nors valgančių skaičius siekdavo beveik 500 asmenų. Vienų klierikų buvo per 400! Už tai nuoširdus ačiū priklauso kunigui prokuratoriui, vargdienių seselėms, bet svarbiausia — aukotojams.

Seminarijos vadovybei buvo daug rūpesčio, tvarkant klierikų dokumentas karo komisariate ir milicijoje. Karo komisaru tuomet buvo pulkininkas Kelešovas. Kaip tik tuomet buvo paskelbta jaunų vyrų mobilizacija. Į mobilizuojamų skaičių pakliuvo daug klierikų. Jiems visiems reikėjo išsirūpinti iš karo komisariato atleidimus nuo karo prievolės. Kai kurie jau buvo atsidūrę daliniuose. Reikėjo kiekvieną kartą daryti žygių, kad juos paleistų iš kariuomenės tęsti mokslą.

Ne mažiau teko pavargti, kol pasisekė visus priregistruoti milicijoje ir išrūpinti visiems tarybinius pasus. Juoba, kad milicjos pareigūnai atidžiai sekė, kad

į seminariją nepakliūtų jiems nepageidaujami asmenys.

Daug vargo seminarijos vadovybė turėjo dėl seminarijos patalpų ir rūmų išlaisvinimo. Vyskupų konferencija pavedė seminarijos vadovybei daryti viską, kad karo ligoninė būtų iškelta kitur, o klierikai galėtų grįžti į savo senus rūmus. Seminarijos vadovybė daug kartų šiuo reikalu tarėsi su majoru Juozencevu ir su įgulos viršininku, su apygardos generolu, atvykusiu iš Rygos. Tačiau visos šios pastangos nedavė pageidaujamų rezultatų. Pradžioje buvo teisinamasi reikalu padėti frontui, vėliau — evakuacijos skubumais. O kai ligoninė, karui pasibaigus, buvo evakuota į Vyburgą, seminarijos rūmus tuoj pat užėmė lakūnai iš Aleksoto. Buvo aišku, kad tarybinė valdžia ne tik negalvojo grąžinti seminarijai rūmų, bet planuoja daryti viską, kad seminarija negalėtų sėkmingai veikti, o tik vegetuotų.

Nepaisant visų šių sunkumų, seminarija, pradėjusi savo darbą apie Visų Šventųjų šventę 1944 metais, intensyviai ir sėkmingai dirbo per visus šiuos ir ateinančius mokslo metus. Reikia pasakyti, kad šis darbas buvo gana aukšto mokslinio lygio. Mat, į seminarijos darbą įsijungė eilė prityrusių profesorių ir šiaip pasiaukojančių vyrų, kurie darė viską, ką galėjo, kad iš to laiko klierikų išeitų gerai pasiruošę ir uolūs sielų ganytojai. Ilgainiui vienas kitas sugebėjo paruošti net dizertaciją ir gauti mokslo laipsnį, pavyzdžiui, kun. Inkratas teologijos daktaro laipsnį.

PRASIDEDA

Baigėsi 1944 metai, prasidėjo 1945. Prasidėjo ir saugumo varginimai. Apie Naujuosius metus t. Bieliūnas ir t. Rimkevičius gauna pakvietimus atvykti į karo komisariatą. Abu nuėjo, bet grįžo tik vienas t.

Rimkevičius. T. Bieliūnas pasiliko areštuotas. Kitą dieną jo kambaryje buvo padaryta krata, tačiau nieko inkriminuojančio nerasta. T. Bieliūnas nebuvo paleistas. Jis buvo apkaltintas dėl jo paties parašyto straipsnio leidinyje, išleistame vokiečių okupacijos metu, kuriame buvo aprašytos piktadarybės, padarytos besitraukiančios tarybinės kariuomenės. T. Bieliūnas gavo 8 metus kalėjimo. Bausmę atliko Vilniuje ir Šilutėje. Grįžo tik po Stalino mirties su palaužta sveikata. Kurį laiką darbavosi altaristu prie Ukmergės bažnyčios. Mirė beklausydamas išpažinčių, Veprių bažnyčioje. Palaidotas pradžioje Ukmergės kapinėse, vėliau perkeltas į Petrašiūnų kapines. Taip buvo likviduotas rekolekcijų vedėjas, sykiu ir studentų dvasios tėvas, sėkmingai besidarbavęs Įgulos bažnyčioje vokiečių okupacijos metu.

Maždaug apie tą laiką, kai buvo areštuotas t. Bieliūnas, suimtas ir vysk. Reinys. Mirė Vladimiro kalėjime, kur buvo laikomi žymesni politiniai kaliniai. Apie kilnią jo laikyseną gražiai atsiliepė, kalėję su juo, kaliniai, kurie vėliau išsilaisvino.

1945 metais pavasarį netikėtai į mano kambarį atėjo susijaudinęs kun. Baliukas. Papasakojo, kad jam gresia arešto pavojus, todėl turįs pasiieškoti saugesnę vietą. Aš jam pareiškiau nuoširdžią užuojautą, apgailestaudamas, kad seminarija netenka prityrusio dėstytojo, ir viltį, jog, pavojui pasibaigus, vėl galėsiąs grįžti į seminariją. Po kokių 10 metų saugumas susekė kun. Baliuko slėptuvę. Jis gavo 10 metų kalėjimo, o kun. Šlapkauskas, kuris parūpino jam stipendiją, net 25 metus!

Kiek vėliau mane aplankė jaunas vyras. Pasisakė esąs saugumo leitenantas. Sakėsi kilęs iš geros lietuviškos šeimos, tik jo dėdė, karštas komunistas, atvedęs jį jauną į saugumą, prašydamas iš jo padaryti žmogų, atseit, tikrą čekistą. Pasiliekąs saugume ne tam, kad

galėtų kenkti savo tautiečiams, bet kad galėtų jiems padėti. Sakėsi jis įspėjęs ir kun. Baliuką. Esąs pasiryžęs įspėti ir kitus. Pas mane atėjo todėl, kad saugume pradėję minėti ir mano pavardę sąryšyje su mano kelione pas vysk. Paltaroką. Ta proga išvardijo ir porą užverbuotų kunigų, kurie pranešinėja saugumui reikalingas žinias. Išvardydamas pavardes, paminėjo ir slapyvardžius. Vieno slapyvardis — „Žalgiris“, kito — „Ąžuolas“. Patarė jų saugotis. Po to svečias išėjo. Atsidūriau sunkioje padėtyje: ar imti šį pranešimą už gryną pinigą, ar žiūrėti į jį, kaip į provokaciją? Gyvenimas parodė, kad šis pranešimas buvo pagrįstas. Greit pastebėjau, kad asmuo, pasivadinęs „Žalgiriu“, ėmė akivaizdžiai mane sekti, laidyti mano adresu grasinimus, vesti amoralų gyvenimą, neslėpti savo kontaktų su saugumu ir baigė savo nelaimingą gyvenimą savižudybe Žaliakalnyje. Slapyvardžiu „Ąžuolas“ paženklintas asmuo gyvena dar ir šiandien, sėkmingai atlikdamas savo pašaukimo pareigas. Minėtas jaunas saugumietis dar kartą kitą buvo pas mane atėjęs, pranešdamas apie pavojų, gresiantį kai kuriems kunigams Žemaitijoje. Ši žinia pasitvirtino. Tai rodo, kad šis jaunas vyras nebuvo provokatorius, bet ir, rizikuodamas savo gyvybe, jis nuoširdžiai, kiek pajėgė, stengėsi padėti savo tautiečiams, kuriems grėsė pavojus.

Mokslo metams besibaigiant, prasidėjo klierikų dingimas iš seminarijos. Vienus jų areštuodavo saugumas, primesdamas jiems kaltinimą, kad turėję ryšį su miškiniais. Kitus prijungdavo prie deportuojamų į Sibirą tėvų. Labai gąsdindavo ir nerimą keldavo padažnėjęs klierikų kvietimas į Karo komisariatą, kur juos saugumo atstovas visaip stengėsi užverbuoti. Jie labai sunkiai išgyveno šį kvietimą, o su jais ir daug jų draugų. Tada mudu su kan. Rauda nutarėme aplankyti karo komisariatą ir pamėginti kaip nors sutrukdyti šią žalingą praktiką. Komisaras buvo sukalbamas žmogus.

Jis davė suprasti, kad šios rūšies kvietimai vyksta ne jo iniciatyva, bet tam tikros įstaigos... Pažadėjo šiuo reikalu daugiau klierikų nekviesti, o pašauktajam leido ramiai grįžti į seminariją. Per visą šį laiką kitame kambaryje sėdėjo saugumo viršininko pavaduotojas, laukdamas savo aukos. Nesulaukęs ir sužinojęs to priežastį, labai įširdo ir, atrodo, nutarė už tai atkeršyti mudviem su kan. Rauda.

Proga tam pasitaikė. 1945 metų rudenį vysk. Paltarokas šventė savo veiklos jubiliejų. Buvo sukviesta nemažai svečių. Jubiliejaus išvakarėse kan. išėjo į miestą kažko nusipirkti. Einant jam Vilniaus gatve, prisiartino lengvoji mašina. Iš jos išlipo pora saugumiečių, liepė kanauninkui sėsti į mašiną ir nusivežė jį į saugumo rūmus. Ten išlaikė visą naktį. Vargino ir gąsdino visokiomis bausmėmis. Kai jis kitą dieną grįžo į seminariją, buvo sunku ir atpažinti: išbalęs, sukrėstas, lyg nesavas. Kiek atsigavęs, pareiškė prel. Jakubauskui, kad toliau negalėsiąs pasilikti seminarijoje ir turėsiąs vykti darbuotis į parapiją. Vysk. Paltarokas jį paskyrė į Pamūšį. Bevažiuojant į paskyrimo vietą, jį ištiko avarija. Buvo sunkiai sužeistas. Gana ilgai gydėsi Panevėžio ligoninėje. Kai jį aplankiau, atrodė labai išvargęs, bet stiprios dvasios. Pasveikęs gavo 10 metų kalėjimo. Atlikęs bausmę, grįžo, bet netrukus vėl buvo areštuotas ir vėl gavo 10 metų kalėjimo. Grįžo jau invalidas. Mirė, atrodo, 1976 metais. Palaidotas Utenos kapinėse. Šitaip užgęso gyvenimas didžiai gerbiamo ir klierikų mylimo seminarijos vicedirektoriaus.

Netrukus ir man pradėjo spęsti kilpas. Kartą dantų gydytoja Čerkeliūnienė man paskambino, kad su manimi būtinai pasimatyti norįs kažkoks svečias. Nieko blogo nemanydamas, sutikau nueiti. Jos bute radau pagyvenusį, bet dar kresną vyrą, kuris pasisakė atvykęs iš „anapus“, atvežęs man daug sveikinimų nuo vysk. Brizgio i t. J. Kipo; be to, vieną dokumentą, kurį

aš turėsiu perduoti į Rygą. Čia pat pasiūlė man su juo vykti į „anapus", garantuodamas beveik šimtaprocentinį pasisekimą. Pasiūlymo aš nepriėmiau. Viena, kad tariamo geradario išvaizda man pasirodė labai įtartina ir atstumianti; antra — buvau iš principo priešingas bėgimui į Vakarus, kai Lietuvoje yra tiek daug darbo. Nieko nepešęs, „svečias" greit išdūlino. Vėliau, po kokių 20 metų, man teko „Švyturyje" užtikti straipsnį apie vieną garsų saugumietį, kuris apgaulingu būdu įgijo vysk. Brizgio ir t. Kipo pasitikėjimą; šnipinėjimo ir provakavimo tikslais važinėjęs po pabėgėlių stovyklas ir buvo atvykęs į Kauną medžioti aukų. Šis saugumietis ir kaip tik buvo tas „svečias", kuris mane gundė vykti į užsienį. Nujautimas manęs neapgavo!

Kitą sykį į Rotušės 12, kur aš gyvenau, atvyko gana inteligentiška moteris, pareikšdama norą mane matyti. Kai pasirodžiau, ji pradėjo kalbą apie vieną kitą Kauno naujieną, o po to man pasiūlė įsigyti buvusio vokiečių laikais burmistro (Pikčilingio) antspaudą, sakydama: „Dabar pasų išdavimo laikas. Yra daug žmonių, kuriems žūtbūt reikia paso, bet jie neturi reikalingų dokumentų. Šiuo antspaudu jūs galėsite padėti jiems sudaryti reikalingus dokumentus ir tuo būdu išgelbėti juos nuo gresiančio pavojaus". Aš neskubėjau įsigyti šio, tariamai naudingo ir reikalingo daikto. Viešnia nesiliovė piršusi savo prekę. Ta proga įpynė net kokią tai nešvarią istoriją. Palengvėl man pasidarė aišku, su kuo turiu reikalą, ir aš nutraukiau su ja pasikalbėjimą. Išeidama ji pralemeno: „Gerai darote. Venkite moterų!"

Vietoje kan. Raudos, vysk. Paltarokas paskyrė kitą asmenį, rodos, kun. Gutauską. Jis sėkmingai ėjo inspektoriaus pareigas 1945-1946 mokslo metais. Besiartinant tretiems — 1946-1947 — mokslo metams, su juo ir kun. Meidum svarstėm seminarijos reikalus. Ta proga kun. Meidus prasitarė, kad jis jaučiasi

nesaugus. Ir išties, kitą dieną pasirodė saugumo pareigūnai, reikalaudami kun. Meidaus. Įspėtas jis patyliukais dingo iš seminarijos. Tada pareigūnai pareikalavo manęs. Kai pasirodžiau, pradėjo piktai priekaištauti, kad aš jiems trukdąs eiti pareigas. Stengiausi aiškinti, kad čia aš nieku dėtas. Bet jaučiau, kad mano aiškinimu jie nepatenkinti ir pikti išėjo iš seminarijos.

Po dienos kitos į seminariją atėjo du saugumiečiai. Vienas jų — majoro uniforma, atrodo, žydas; kitas — vietos rusas, mokąs kalbėti gražiai lietuviškai. Apžiūrėję kai kurias seminarijos patalpas, jie davė suprasti, kad ne iš kelio būtų kavos puodukas. Prie kavos jiedu ne kartą kartojo: „Tik jūs neatsisakykite ir mūsų neapstatykite. Mūsų įstaigoje jūs figūruojate kaip „profesorius". Tai buvo gana aiški užuomina, ko jie iš manęs nori. Bet kadangi jie tiksliai savo noro nepasakė, todėl jų užuominas aš nuleidau tylomis. Nieko nepešę, jie apleido seminariją, laukdami tinkamesnės progos.

Po dienos kitos gaunu įsakymą atvykti į saugumą. Buvo pats darbymetis: neturėjau nei laiko, nei nro, bet kitos išeities nebuvo. Reikėjo eiti. Mane priėmė pats saugumo viršininkas. Paklausinėjo apie vieną kitą dalykėlį ir tuoj atleido. Jaučiau, kad norėjo tik arčiau mane pažinti. Atleisdamas liepė rytojaus dieną, 14 val. būtinai atvykti pas tardytoją, atrodo, Jozelsoną. Rytojaus dieną, nujausdamas pavojų, paprašiau kun. Šlapkauską, kad mane palydėtų. Tardytojas mus privertė kokią valandą laukti. Mane priėmęs, smulkiai klausinėjo apie seminarijos personalą, ypač apie kan. Raudą ir kun. Meidų; taip pat, kas iš menininkų dalyvauja seminarijos bažnyčios pamaldose; kas lanko kan. Raudą Pamūšyje ir ar tai buvo daroma su mano pritarimu, ir t.t. Po to pradėjo smulkiai klausinėti apie mano asmeninį gyvenimą. Tardytojas viską užsirašinėjo, bet užsirašinėdamas taip suformuluodavo mano

atsakymus, kad jais remiantis būtų galima mane apkaltinti. Pavyzdžiui, būdamas karo medicinos mokykloje studentu, grįžau į Lietuvą visai legaliai, niekas man netrukdė; priešingai — kuo galėjo padėjo. O tuo tarpu tardytojas užrašė, kad aš dezertyravau iš tarybinės armijos. Buvo ir daugiau tokių punktų. Jaučiau, kad saugumas ruošiasi su manimi susidoroti. Atsakinėti man darėsi vis sunkiau. Po kelių valandų tardymo tardytojas nutraukė tardymą, pareikšdamas, kad rytoj tą pačią valandą turėsiu vėl ateiti į saugumą. Mintis, kad šis tardymas, šis neįprastas nervinis įtempimas, Dievas žino, kiek ilgai turės tęstis, visai pakirto mano, karo įvykių ir įtempto darbo seminarijoje išvargintą sveikatą. Pajutau tokį didelį širdies spaudimą, sykiu su galvos skaudėjimu, kad vos galėjau pastovėti ant kojų, neįstengdamas nė žodžio ištarti. Kun. Šlapkauskas vos pajėgė mane atvesti į namus. Grįžęs tuoj pat griuvau į lovą. Kiek atsigavęs, paprašiau t. Smilgevičių, kad man pakviestų gydytoją Portnojų. Vokiečių okupacijos metu jis kaip žydas buvo įgrūstas į getą. Mūsų — jėzuitų — pastangomis jo padėtis žymiai palengvėjo. Už tai jis buvo dėkingas mūsų tėvams. Kaip daug iškentėjęs nacių laikais, turėjo taip pat gerą vardą tarybinės valdžios akyse. Jis greit atvyko, nuodugniai mane apžiūrėjo, konstatavo stiprius stenokardijos priepuolius ir didelę hipertoniją. Prirašė vaistų ir liepė kokį mėnesį pasilikti visiškoje ramybėje. Po to, kiek pajėgdamas, aš parašiau trumpą laiškutį saugumo viršininkui, pranešdamas, kad dėl ligos rytojaus dieną negalėsiu atvykti tardymui. Kai kitą dieną manęs atėjo aplankyti prel. Jakubauskas, aš jam pranešiau, kad dėl ligos ir susidariusių nepalankių aplinkybių aš toliau negalėsiu eiti seminarijos rektoriaus pareigų. Geriausiu atveju, jei sveikata leis, bandysiu toliau dėstyti moralinę teologiją. Prelatas pareiškė nuoširdžią užuojautą dėl viso to, kas įvyko, apgailestavo, kad toliau negalėsiu

rektoriauti ir prašė neatsisakyti bent nuo moralinės teologijos dėstymo. Taip staiga nukrito mano, taip sunkiai pradėtas ir rūpestingai varomas, seminarijos vadovavimo darbas.

SAULĖLEIDIS

Po mėnesio sveikata kiek sustiprėjo, kad galėjau toliau dėstyti moralinę teologiją seminarijoje. Šį darbą dirbau iki 1948 metų, kada saugumo potvarkiu buvau visai pašalintas iš seminarijos. Tuo laiku prasidėjo tarybinės valdžios pastangos seminariją visai sumenkinti. Pirmutinis skaudus smūgis buvo suduotas, rektoriaujant po manęs kanauninkui Venckui (1946-1947) ir kun. Vaitiekaičiui (1947-1951). Klierikų skaičius buvo sumažintas iki 150, o vėliau buvo dar daugiau mažinamas, paliekant kokius 50. Liciejiniai kursai buvo panaikinti. Į seminariją galėjo stoti tik baigę vidurinę mokyklą ir atlikę karinę prievolę. Tėvų marijonų ir t. jėzuitų rūmai buvo valdžios atimti, o klierikai sugrūsti į kuklias klebonijos prie Šv. Trejybės bažnyčios patalpas. Vyresnieji dėstytojai buvo arba areštuoti (prof. Kuraitis), arba mirė (prel. Al. Grigaitis, vėliau — kun. Venckus), arba buvo pašalinti (be manęs — t. Rimkevičius, t. Paukštys, pavadavęs 1947 m. mirusį t. A. Dambrauską; dr. J. Grigaitis). Kiti patys pasišalino. Buvo jaučiama tarybinės valdžios tendencija, jai jau negalimą kunigų seminarijos visai uždaryti, tai ją reikia ir moksliniu, ir moraliniu požiūriu taip sumenkinti, kad duotų Lietuvai ne pasiaukojančius ir sumanius sielų ganytojus, o tik klusnius tarybinės valdžios potvarkių vykdytojus.

TĖVAI JĖZUITAI VOKIEČIŲ BEI SOVIETŲ METU

Buvau ne tik ilgametis kunigų seminarijos darbuotojas ir galop jos rektorius, sykiu buvau ir tėvų jėzuitų provinciolas. Teko daug ką matyti ir išgyventi. Su šiais, bendrai išgyventais, vargais, su jų skausmais ir džiaugsmais noriu, bent trumpais bruožais, supažindinti mielą skaitytoją.

ATSISTATYMAS

Tarybinė valdžia, atėjusi į Lietuvą 1940 metais, gerokai apardė t. jėzuitų gyvenimą ir veiklą. Vokiečiams atėjus 1941 m., jėzuitai pradeda palengvėl atsigauti. Tiesa, jiems nepasiseka visam laikui atgauti gimnazijos. Negalėjo pasirodyti nė, anksčiau ėję, jėzuitų periodiniai leidiniai, nei šiaip spaudos kūriniai. Tačiau pastoracinė veikla atsigavo. Jų bažnyčios Kaune, Vilniuje, Šiauliuose bei Pagryžuvyje vėl pasidaro religinio gyvenimo židiniais. Tikintieji mielai jas lanko, uoliai dalyvaudami sakramentų praktikoje. Vėl atgaivinami ir rūpestingai globojami Vyrų bei Moterų apaštalavimo, Eucharistijos karžygių sąjūdžiai. Tėvai jėzuitai ne tik uoliai darbuojasi savo bažnyčiose; jie mielai talkininkauja už savo bažnyčių sienų, vesdami misijas, rekolekcijas, sakydami konferencijas bei proginius pamokslus, aprūpindami ligonius klinikose bei ligoninėse Šv. sakramentais ir teikdami kitus religinius patarnavimus. Šioje vietoje noriu ypatingu būdu pabrėžti palaimingą t. J. Bružiko, kaip misijonieriaus, veiklą. Vargiai ar rasime Lietuvoje bent vieną žymesnę parapiją, kur jis nebūtų vedęs misijų. Toje vietoje, kur jis darbavosi, religinis gyvenimas suklestėdavo. Jis išsilaikydavo ilgai, jei tik vietos dvasininkija pasistengdavo jį palaikyti ir ugdyti. Gaila, kad tarybinei kariuomenei iš naujo besiartinant,

jis turėjo palikti Lietuvą ir išvykti į Vakarus. Kita vertus, pasilikęs Lietuvoje, jis, jau kartą už savo veiklą bolševikų įgrūstas į kalėjimą, būtų buvęs greit areštuotas ir nutrenktas į Sibiro lagerius.

Tenka taip pat pabrėžti ir sėkmingą naujokyno gyvenimą bei veiklą Pagryžuvyje. Tėvas J. Danyla savo pamaldumu, uolumu ir taktu sugebėjo išugdyti naujokyne eilę naujų tėvų bei brolių, kurie šiandien sėkmingai darbuojasi Viešpaties vynuogyne, pvz., t. Lauriūnas, t. Zubrus, t. Dumbliauskas, br. Biekša ir kiti. Dalis jų, pasiųsta studijuoti į užsienį ir dėl karo negalėdama grįžti į savo kraštą, darbuojasi savo tautiečių, atsidūrusių užsienyje, tarpe, arba atlieka mokslinį darbą aukštosiose mokyklose (pvz., t. P. Rabikauskas). T. J. Danyla rūpestingai globoja ir tuos, kurie, valdžiai uždarius naujokyną, vis tiek yra pasiryžę stoti į Jėzaus Draugiją. Tad, jei šiandien tėvai jėzuitai Lietuvoje dar neišseko, tai žymia dalimi yra t. J. Danylos nuopelnas.

GRIOVIMAS

Tarybinė valdžia, atėjusi antrąkart į Lietuvą, buvo labai nepatenkinta, kad lietuviai stipriai laikosi savo tikėjimo. Jie matė tame vieną svarbiausių kliūčių komunizmui įgyvendinti. Todėl pasiryžo griauti ir gniuždyti viską, kas tą tikėjimą ugdo, puoselėja ir platina. Greit prasidėjo Lietuvoje bažnyčių uždarymas, kunigų areštai ir trėmimas į Sibirą, trukdymas veikti institucijoms, kurios dar pasiliko (kunigų seminarijai, vyskupijų kurijoms). Tarybiniai ateistai jautė, kad didelį vaidmenį, palaikant tikėjimą, vaidina vienuoliai. Todėl nutarė juos likviduoti, o vienuolius išblaškyti. Laikotarpyje 1948-1949 m. buvo uždaryti visi jėzuitų vienuolynai.

Vilniuje saugumas ilgai vargino t. Blažį, stengda-

masis padaryti klusniu savo įrankiu. O kai nepasisekė, visus jėzuitus iškraustė iš kolegijos patalpų, o gražiąją Šv. Kazimiero bažnyčią pavertė ateistiniu muziejumi! Ar gali būti didesnis pasityčiojimas iš katalikiškos šventovės, iš tikinčiųjų jausmų?!

Maždaug tuo pačiu metu buvo kirstas smūgis ir Pagryžuviui. Tiesa, jis neturėjo didingos bažnyčios, o tik koplyčią, bet už tai turėjo moderniškai įrengtus gyvenamuosius namus, turėjo brolių gražiai vedamą ūkį. O kas svarbiausia — turėjo daug žadantį vienuolišką atžalyną. To tai ateistai negalėjo pakęsti. Vos tik prasidėjo griovimo akcija, Pagryžuvis tuoj buvo likviduotas (1948 m.). Jo pastatai atiduoti džiovininkų sanatorijai, o gyventojai paleisti keturiais vėjais.

Kauno jėzuitų gyvenimas buvo glaudžiai susietas su Kauno kunigų seminarija. Kol seminarija galėjo normaliai dirbti, tol ir jėzuitai laikėsi savo namuose. Bet kai seminarija buvo sugrūsta į Šv. Trejybės klebonijos patalpas, o bažnyčia uždaryta ir paversta sandėliu, tada ir tėvai jėzuitai turėjo kraustytis kitur. Skaudu, kad šventovė buvo suprofanuota, jos stilingi altoriai išdraskyti, bet nemažiau skaudu, kad net meniški šios šventovės vargonai, kainavę per 40.000 litų, buvo paprastų paprasčiausiai atiduoti chuliganų sauvalei. Dar ilgai vaikigaliai zujo po Kauno turgus, pardavinėdami vargonų triūbas.

Ilgiausiai išsilaikė Šiaulių rezidencija. Pradžioje vietinė valdžia pažadėjo, kad Šiaulių vienuolynas galės ir toliau gyvuoti, jei jame bus sudaryta „dvacatka" ir bus išrinktas vykdomasis komitetas. Kai taip buvo padaryta, paaiškėjo, kad tarybiniai pažadai — tuščias burbulas. Vos keliems mėnesiams praėjus, vienuolynas buvo valdžios vis tiek uždarytas, gyventojai išblaškyti, o jauki bažnytėlė padaryta sportinių treniruočių vieta!

PASTANGOS VIENUOLIUS SUKOMPROMITUOTI, O SAVE PATEISINTI

Ir taip tarybinės valdžios patvarkymu vienuolynai uždaryti, o vienuoliai išblaškyti. Saugumas akylai saugojo, kad jie nesusimestų ir nepradėtų bendro gyvenimo. Broliai, likę be pastogės, nuėjo zakristijonauti ar vargonauti, o kai kurie susirado kitokį darbą. Tėvus ordinarai pakvietė eiti dirbti pastoracinį darbą parapijose. Tik štai valdžia pastatė sąlygą: tik tas kunigas galės dirbti pastoracinį darbą, kuris sutiks įteikti kultų įgaliotiniui pareiškimą, kad jis nutraukia visus ryšius su vienuolynu. Šiuo savo potvarkiu tarybinė valdžia tikėjosi nušauti du zuikius: sukompromituoti vienuolius tikinčiųjų akyse ir save pateisinti dėl vienuolynų uždarymo: girdi, tarybinei valdžiai nereikėję vienuolynų uždarinėti, nes patys vienuoliai iš jų išbėgiojo.

Tačiau iš tikrųjų tarybinė valdžia šių tikslų nepasiekė. Visų pirma savo potvarkiu nepajėgė sukompromituoti vienuolių. Mat, pareiškimai įgaliotiniui buvo padaryti visai kitoje dvasioje, negu tarybiniai ateistai tikėjosi. Jie norėjo ir tikėjosi, kad vienuoliai *iš tikrųjų* mestų vienuolynus ir taptų atkritėliais. Tačiau taip neįvyko. Pareiškimuose buvo pasakyta, kad jų autoriai dėl tos ar kitos formalios priežasties *mano*, jog jie jau nepriklauso vienuolynui ir todėl leidžia tarybinei valdžiai save laikyti nevienuoliais. Iš tikrųjų gi nė vienas, duodamas šios rūšies pareiškimą, negalvojo mesti vienuolyno. Priešingai — vieni aiškiai, kiti ne taip aiškiai pabrėžė, kad jie ir toliau nori pasilikti vienuoliais; nori, kiek sąlygos leidžia, laikytis vienuoliško gyvenimo regulų, o pareiškimą įteikia tik todėl, kad to reikalauja sunki Lietuvos Bažnyčios padėtis. Daug

parapijų dėl kunigų areštavimo liko be ganytojų ir kyla pavojus, kad tokių parapijų ateityje bus dar daugiau. Gyvenimas parodė, kad dėl to niekas nepasipiktino. Priešingai — kaip ordinarai, taip ir tikintieji buvo dėkingi vienuoliams tėvams, kurie nurodytomis sąlygomis nuėjo darbuotis į parapijas. Antra, nenuėmė nuo tarybinės valdžios atsakomybės dėl vienuolynų uždarymo, nes vienuolių pareiškimai, įteikti įgaliotiniui, buvo padaryti jau *po to*, kai vienuolynai buvo uždaryti, o vienuoliai neturėjo kito pasirinkimo, jei norėjo dirbti pastoracinį darbą parapijose.

PAVIENIŲ TĖVŲ GNIUŽDYMAS

Tarybiniai ateistai tikėjosi, kad, likviduodami vienyolynus ir priversdami duoti įgaliotiniui pareiškimus, jie pakirs vienuolynų įtaką tikinčiųjų tarpe. Bet taip neįvyko. Ir nuėję dirbti į parapijas, vienuoliai pajėgė sėkmingai apaštalauti tikinčiųjų tarpe. Tada sugalvota visai juos nutildyti.

Apie t. B. Andriuškos ir t. A. Bieliūno areštus jau minėta anksčiau. Po jų sekė kiti. Taip Vilniaus krašte skambėjo karštas pamokslininko tėvo Jono Paukščio balsas. Areštas, 10 metų kalėjimo. Gulago vargai Permės krašte.

Tėvas Jonas Danyla auklėja jaunus vienuolius. Areštas, 10 metų kalėjimo. Gulago vargai Karagandos srityje.

Tėvas Antanas Šeškevičius ragina tikinčiuosius tvirtai laikytis tikėjimo ir branginti jaunimo žiedą-skaistybę. Areštas. 25 metai kalėjimo. Gulago vargai Vorkutoje.

Tėvas Aleksandras Markaitis valdo plunksną. Jo konferencijas ypač mėgsta jaunimas. Sako karštus

pamokslus. Areštas, 10 metų kalėjimo. Grįžta. Po to dar 7 metai kalėjimo. Gulago vargai Rytų Sibire.

Kaune inteligentų tarpe turi įtakos tėvas Stanislovas Rimkevičius. Areštas, 10 metų kalėjimo. Gulago vargai Rytuose.

Tėvas Petras Lygnugaris sėkmingai apaštalauja ligonių tarpe. Areštas, 10 metų kalėjimo. Po to dar 3 metai priedo ir 5 metai tremties. Gulago vargai Rytų Sibire. . .

Kaune Vyrų, Moterų apaštalavimo, Eucharistijos karžygių organizatorius ir globėjas tėvas Jurgis Smilgevičius. Areštas, 10 metų kalėjimo. Gulago vargai Vakarų Sibire.

Neiškrito iš saugumo akių ir kuklusis tėvas Antanas Simokaitis, kuris sėkmingai darbavosi parapijoje. Areštas. Gulago vargai Sibire.

Neatsiliko nuo Tėvų ir brolis Anastazas Janulis, Pagryžuvio koplyčios vargonininkas. Irgi areštas. Gulago vargai Mordovijoje.

Visiems šiems tėvams Gulago vargai įspaudė savo pėdsakus — vieniems labai skaudžius, kitiems — ne tokius skaudžius.

T. Andriuška mirė kalėjime 1951 metais nuo insulto. Nėra žinių, kur jo kapas. T. Biliūnas grįžo į Lietuvą 1955 metais, bet sugrįžęs netrukus mirė. Maždaug tuo pačiu laiku mirė ir grįžęs t. Rimkevičius. Abu palaidoti Petrašiūnų kapinėse. T. J. Paukštys grįžo palaužta sveikata. Kiek pajėgdamas, stengėsi tęsti pastoracinį darbą parapijose. Mirė 1965 metais nuo infarkto Ratnyčioje, netoli Druskininkų. Palaidotas savo tėviškės kapinėse, Sutkuose.

T. A. Markaitis grįžo invalidas. Šiandien irgi invalidas yra t. Lygnugaris, grįžęs po visų vargų, iškentėtų Sibire. Su kiek stipresne sveikata grįžo t. J. Danyla. Dirba. Bet nuolatos turi savo sveikatą stiprinti.

Atrodo, kad dar su stipresne sveikata grįžo t. Smilgevičius. Bet ir jo apaštalavimo laiką gerokai sutrumpino Gulago vargai. Mirė 1979 m., palyginti dar ne senas. Palaidotas Šiluvos kapinėse.

Laimingesni buvo likusieji. T. Šeškevičius atlaikė palyginti be didesnių sukrėtimų anglių kasyklų vargus Vorkutoje. Kurį laiką sėkmingai apaštalauja Kirgizijoje. Grįžęs darbavosi Molėtų ir Dubingių parapijose. Čia gauna metus kalėjimo už vaikų katekizavimą. Atlikęs bausmę, vyksta apaštalauti į Žemaitiją, drąsiai kovodamas su ateistų statomomis pinklėmis.

Taip pat ir t. Simokaitis, grįžęs iš Sibiro 1956 metais, pajėgia vikarauti Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Vilniuje. Šiuo metu jis klebonauja Vosiūnuose, netoli Tverečiaus.

Ne mažesnį darbingumą parodė ir brolis Anastazas Janulis. Grįžęs iš Mordovijos 1955 metais, vargonauja Dūkšte ir Druskininkuose. Po to savanoriškai vyksta darbuotis pas t. Šeškevičių į Frunzę. Iš ten grįžęs 1959 m., sėkmingai darbuojasi Kaišiadoryse, vargonaudamas bažnyčioje. Šiandien jis yra iš naujo areštuotas.

1974 m. broliui Petrui lankantis Lietuvoje kun. Stanislovas Gruodis laiko šv. Mišias privačiame bute Vilniuje.

PRAGIEDRULIAI

Tėvų jėzuitų įkalinimas ir jų ištrėmimas buvo, be abejo, skaudūus įvykiai. Tačiau su jais siejosi ir kilnūs darbai, kurie suspindi šviesiais pragiedruliais tamsiame tremties fone. Turiu mintyje dalį Tėvų, kurie, atlikę jiems skirtą bausmę, pasiliko Rytuose, stengdamiesi padėti vietos tikintiesiems. Graudu ir sykiu džiugu skaityti jų laiškus, kuriuose aprašo savo apaštalavimo sąlygas.

Nei bažnyčios, nei koplyčios. Paprastas gyvenamas namas su vienu kitu kambariu, sausakimšai prikimštu žmonių. Jame reikia laikyti ne tik šv. Mišias, bet išklausyti keliasdešimt, o gal ir šimtą kitą išpažinčių, padalinti komuniją, pakrikštyti apylinkės kūdikius, sutvarkyti santuokas. Visa tai reikia padaryti per vieną naktį, nes pasilikti kitai tarsi nesaugu: šnipeliai gali pranešti milicijai, ir tuomet visam kam sudiev! Dienos metu reikia sprukti už šimto kito kilometrų kitur, kur tavęs dar niekas nepažįsta, kur tu galėsi pakartoti tai, ką esi padaręs per pereitą naktį. Ir taip per metus, kitus, trečius! Šitokiomis sąlygomis t. Smilgevičius darbavosi Vakarų Sibire. T. Lygnugaris — Rytų Sibire, t. J. Paukštys — šiaurės Sibire (1955-1958). Ilgesnį laiką buvo apsistojęs Narilske. Iš čia ir buvo priverstas grįžti į Lietuvą.

Laimingesnis buvo t. Šeškevičius. Jam po metų kitų pasisekė gauti leidimą įrengti koplyčią Frunzėje, kur jis galėjo sėkmingai apaštalauti su broliu A. Januliu kaip vargonininku keletą metų. Per tuos (6) metus t. Šeškevičius pakrikštijo daugiau kaip 10.000 vaikų ir suaugusių. O kur dar pamokslai, išpažintys, sutvarkytos santuokos! Dėkingi žmonės kėlė jį į padanges. Jo fotografijomis puolė savo kambarius. Įširdę saugumiečiai sufabrikavo jam bylą, areštavo, nugrūdo į

pasienį su kiniečiais. Negalėdamas dirbti Rytuose, turėjo grįžti į savo kraštą.

Dar didesnį pasisekimą turėjo t. Dumbliausko misija. Jis nebuvo areštuotas, nebuvo ir išvežtas. Savanoriškai išvyko į Rytus po to, kai minėtieji vienuoliai jau beveik visi grįžo į savo kraštą. Pradžioje ir jis turėjo apaštalauti slaptai. Jo išvykos siekė tolimiausius kraštus: Vakarų bei Rytų Sibirą, Uralą, Kazachstaną, Taškentą, net Kaukazą. Po ilgų darbavimosi metų slaptai, t. Dumbliauskui pasiseka įrengti legalią koplyčią Kustanajaus mieste. Tačiau čia negalėjo ilgiau pasilikti. Saugumiečių kėslai ir intrigos bažnytiniame komitete privertė jį skubiai apleisti Kustanajų ir persikelti į Karagandos miestą. Čia irgi viską reikėjo pradėti nuo pradžios. Apaštalavimą buvo galima tęsti tik slaptai. Bet savo nepriekaištingu darbu kaip greitosios pagalbos šoferis t. Dumbliauskas palengva įgyja aukštą pareigūnų pasitikėjimą ir pagarbą. Tada bando daryti žygių, kad valdžia leistų statyti bažnyčią, kurioje būtų galima legaliai darbuotis. Pradžioje nesiseka. Bet po metų kitų leidimas buvo gautas, bažnyčia pastatyta. Jis tampa šios bažnyčios klebonu. Jam talkininkauja vikaro teisėmis ukrainietis t. Aleksandras. Sunku apsakyti, koks buvo tikinčiųjų džiaugsmas, kai jie, po daugiau kaip 30 metų, vėl gavo savo šventovę. Ne tik Karagandos miesto, bet ir tolimiausių apylinkių tikintieji plaukia į šią šventovę, uoliai dalyvaudami pamaldose, procesijose. O šventovėje kas šventadienis laikomos ketverios šv. Mišios, sakomi 4 pamokslai: vokiečiams, rusams, lenkams ir lietuviams. Per metus išdalijama daugiau kaip 100.000 šv. Komunijų, neskaitant tų, kurios išdalijamos lankant ligonius. Ne iš kelio bus pabrėžti, kad bažnytiniame šios šventovės gyvenime uoliai dalyvauja vietos jaunimas ir

net moksleivija. Visa tai rodo, kad Bažnyčiai Rytuose gali nušvisti graži ateitis!

PASTABA

Buvo laikas, kada t. Dumbliausko adresu pasigirdo labai prieštaringų balsų. Vieni jį kėlė į padanges, kiti — maišė su purvais. Dar ir šiandien sunku tiksliai pasakyti, kiek tose kalbose buvo tiesos, o kiek sąmoningo melo. Galimas daiktas, kad kai kurių nukrypimų nuo privalomos distancijos tarp t. Dumbliausko ir jo globojamų seselių visgi yra buvę. Bet jis tuos nukrypimus apgailėjo, pasiryžo jų vengti ir savo uoliu apaštalavimu juos išpirko. Dieve, jam padėk!

Pragiedrulių pasitaiko ne tik Rytuose, bet ir pietuose, pavyzdžiui, Ukrainoje. Ten anksčiau buvę keli kunigai arba išmirė, arba repatriavosi, arba buvo priversti išsikraustyti. Todėl kiekvienas naujas kunigas vietos tikintiesiems yra labai brangus. Tačiau kitokios nuomonės yra vietos tarybinė valdžia, ji pasiryžusi tikėjimą visai likviduoti, todėl jokio naujo kunigo nenori įsileisti. O jei netikėtai koks pasirodo, tai visokiais būdais stengiasi jam trukdyti veikti, kad tik kuo greičiau išsinešdintų. Nepaisant šių sunkumų, vis dėlto atsiranda vienas kitas jaunas jėzuitas, kuris sunkumų nepabūgsta, vyksta ten apaštalauti ir, kiek sąlygos leidžia, sėkmingai darbuojasi (t. Merkys, t. Zubrius).

Pasitaiko šviesių pragiedrulių ir vietoje — tėviškės padangėje. Tėvai jėzuitai, kurių nepalietė areštai ar išvežimai, nuėjo darbuotis į parapijas. Jie sykiu su kitais kunigais kenčia ateistų pažeminimus, paniekinimus, vargus ir trukdymus. Kenčia ir, Dievui padedant, stengiasi sąžiningai atlikti savo, kaip sielų ganytojų, pareigas. Vieni su didesniu, kiti su mažesniu pasiseki-

mu. Kai kurie, pvz. t. Garuckas, susilaukė net gražių laimėjimų. Jis ne tik atgaivino savo, atseit, Ceikinių parapiją, laimėdamas jaunimą bažnytiniam gyvenimui, bet sugebėjo visur pasireikšti kaip drąsus tikinčiųjų teisių gynėjas, tapo net Helsinkio konferencijos nuostatų vykdymo kontrolės komiteto nariu. Mirė 1979 m. balandžio 6 dieną. Palaidotas Ceikinių bažnyčios šventoriuje. Amžiną atilsį suteik jam, Viešpatie, o mums — daugiau tokių pasiaukojusių ganytojų.

T. jėzuitai, bedirbdami pastoracinį darbą parapijose, stengiasi padėti tikintiesiems ne tik savo žodžiu, bet ir plunksna. Jie yra parašę nemažai didesnių ir mažesnių veikalų, kurių trūkumą itin jaučia šios dienos tikintieji. Žinoma, dabartinėmis sąlygomis jie negali būti išspausdinti. Bet, keliaudami per rankas, jie — bent iš dalies — stengiasi patenkinti tikinčiųjų dvasinį badą.

Besidarbuodami tikinčiųjų tarpe, tėvai jėzuitai palengva laimi jų pasitikėjimą. Atsiranda jaunuolių, kurie norėtų tapti jėzuitais ir, kad ir sunkiomis dabartinėmis sąlygomis, darbuotis didesnei Dievo garbei ir sielų išganymui. Jų norai pagal išgales yra tenkinami, bet plačiau apie tai nėra galima rašyti. Tik ateitis parodys, kiek jiems pasisekė pasiekti užsibrėžtą tikslą.

Pastaba I

Apie vieną tarybinio meto kandidatą, apie kurį savo laiku buvo gana daug kalbama ir kuriuo piktinamasi, visgi noriu tarti vieną kitą žodį. Turiu mintyje kun. Žitkevičių. Jis kaip kunigas pasiprašė ir buvo priimtas į Jėzaus Draugiją. Psichinės ligos metu, kurios buvimą gal ir jis pilnai nesuvokė ir apie kurią jis nieko nepranešė savo vyresniesiems, jis suklupo: metė ne tik vienuolišką gyvenimą, bet ir kunigystę, pasiskelbė

ateistu ir išvyko statybų darbams į Vorkutą. Bet, ir darydamas šį negarbingą žygį, jis visgi išlaikė teisingumą: tiksliai atsiskaitė su vyskupijos kurija dėl neatlaikytų stipendijų. Bedirbdamas sunkų fizinį darbą, palengva susiprato pasielgęs nelabai garbingai ir nuodėmingai. Gerokai prisikamavęs, grįžo pas savo vyskupą, kuriam anksčiau priklausė, apgailėjo savo pasielgimą, atsiprašė ir prašė padėti tapti tuo, kuo jis anksčiau yra buvęs. Vyskupas jį priėmė tėviškai. Išbandęs pasiryžimo tvirtumą, leido jam vėl darbuotis parapijoje. Gaila, kad tarybinė spauda, išgarsinusi kunigo paklydimą, nutylėjo jo pasitaisymą.

Pastaba II

Parašiau, kiek prisiminiau. Labai norėčiau, kad kiti Tėveliai, kuriems Dievo Apvaizda leido ilgiau pagyventi ir daugiau patirtı, teiktųsi apie savo gyvenimą plačiau ir išsamiau parašyti. Tesužino ateities kartos, kaip vyresniųjų praeityje gyventa, darbuotasi, kentėta ir kovota didesnei Dievo garbei ir sielų išganymui!

BAIGIAMASIS ŽODIS

Savo atsiminimus noriu baigti, trumpai prisimindamas savo poseminarinį gyvenimą. Po to, kai 1948 metais tarybinės valdžios buvau pašalintas iš kunigų seminarijos, arkivyskupijos valdytojas kan. Stankevičius paskyrė mane vikaro pareigoms prie Pažaislio bažnyčios. Po kokio pusmečio tarybinė valdžia ir iš ten skubiai mane pašalino, o netrukus visai ištrėmė iš Kauno. Turėjau tenkintis altaristo duona Skaruliuose (1949), Krakėse (1950 m.), Skirsnemunėje (1950-1960 m.), Balninkuose (nuo 1960 iki šiolei). Per tą laiką, kiek sveikata leido, stengiausi padėti klebonams dirbti

pastoracinį darbą, sakydamas šventadieniais pritaikytus pamokslus, teikdamas sakramentus, ypač besidarbuodamas klausykloje. Provinciolo pareigose tuo laiku man talkininkavo a.a. t. Garuckas, vėliau t. J. Danyla. Jis ilgainiui ir visai perėmė nuo manęs šią naštą.

Būdamas Skirsnemunėje ir matydamas, kad konfratrai neturi galimybės atlikti bendrų rekolekcijų, parašiau jiems privatinių rekolekcijų metmenis vardu „Nuošalusis Taboras". Būdamas Balninkuose, parašiau plačiajai katalikiškai visuomenei skirtas dvi knygas: „Kelias į šviesą" ir „Šviesa iš aukštybių" (I ir II dalys), kur išdėstomos mūsų tikėjimo tiesos. Kaip mano jaunų bičiulių prašymo rezultatas, atsirado ir apybraiža „Atsiminimai". Po to dar pasisekė parašyti šias apybraižas:

„Ateistų siautėjimas Lietuvoje ir jo skaudūs padariniai",

„Žvilgsnis į ateitį",

„Naujieji laikai ir Bažnyčia",

„Kvapsnūs krikščionybės žiedai".

Altarijos metai, turiu prisipažinti, nebuvo man lengvi. Mane vėtė ir mėtė saugumas. Daug kartų teko susirgti. Visu šiuo laikotarpiu mane globojo, gydė ir pasiaukojančiai saugojo nuo man spendžiamų pinklių seselė Elena Šimokaitė. Jai už tai tariu nuoširdžiausią ir giliausią ačiū. Teatlygina jai už tai Aukščiausias savo gausiomis malonėmis!

O kas norės smulkiau sužinoti, ką man ir jai dėl manęs teko patirti ir išgyventi, tas tepaskaito jos atsiminimų knygą, pavadintą „Tremties keliu". Ten visa tai gyvai, vaizdingai ir teisingai aprašyta.

Pastaba

Teikis, mielas skaitytojau, sukalbėti už autoriaus vėlę „Sveika Marija", kai gedulingi varpai lydės jį į amžiną kelionę!